

พลวัตของภูมิปัญญาในเรือนพื้นถิ่นไทลื้อ ระหว่างถิ่นกำเนิดในเมืองหลวง สิบสองปันนา กับบ้านหลวงเหนือ-บ้านหลวงใต้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่*

อินทนนท์ สุกกรี

หลักสูตรสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ระวีวรรณ โอฬารรัตน์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งค้นหาพลวัตของภูมิปัญญาในเรือนพื้นถิ่นไทลื้ออันเนื่องมาจากการอพยพย้ายถิ่นฐานระหว่างถิ่นกำเนิดในเมืองหลวง สิบสองปันนากับถิ่นอพยพบ้านหลวงเหนือ และบ้านหลวงใต้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหา เปรียบเทียบแบบแผนเรือนพื้นถิ่นไทลื้อระหว่างสองพื้นที่และค้นหาพลวัตทางภูมิปัญญา อันเนื่องมาจากปัจจัยต่างๆทั้งสภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม ฯลฯ เพื่อแสดงถึงพัฒนาการของรูปแบบเรือนพื้นถิ่นไทลื้อ งานวิจัยนี้เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสำรวจภาคสนามใน สิบสองปันนาและในเชียงใหม่ รวมทั้งสิ้น 6 หมู่บ้าน จำนวน 38 หลังคาเรือน แล้วนำข้อมูลที่ได้จากภาคสนามมาวิเคราะห์เปรียบเทียบกัน ผลการวิจัยแบ่งได้เป็นภูมิปัญญาที่ได้เป็น 5 ประเด็นคือ 1) การตั้งถิ่นฐาน 2) รูปทรงทางกายภาพ 3) โครงสร้างและวัสดุ 4) ผังพื้นและลำดับการเข้าถึงพื้นที่ 5) วิถีชีวิตกับพื้นที่ใช้สอยในเรือน พลวัตที่เกิดขึ้นมาจากปัจจัยที่มีวัฒนธรรมหลักในสองพื้นที่เป็นตัวกำหนด ซึ่งขึ้นอยู่กับความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยี การเข้ามาของระบบเศรษฐกิจและค่านิยมในแต่ละสังคม นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยจากสภาพแวดล้อม สภาพอากาศที่ส่งผลให้ชาวไทลื้อต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการเพื่อเป็นแนวทางในการอนุรักษ์เรือนพื้นถิ่นไทลื้อให้มีความเหมาะสมกับรูปแบบวัฒนธรรมที่ผสมกลมกลืนและการดำรงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้วย

คำสำคัญ: สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น | ภูมิปัญญา | พลวัต | ไทลื้อ | สิบสองปันนา | เชียงใหม่

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยในวิทยานิพนธ์เรื่อง “พลวัตของภูมิปัญญาในเรือนพื้นถิ่นไทลื้อระหว่างถิ่นกำเนิดในเมืองหลวง กับบ้านหลวงเหนือ บ้านหลวงใต้ อำเภอดอยสะเก็ดจังหวัดเชียงใหม่” ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต (สกว.) ด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ สัญญารับทุน เลขที่ MS65820006

Dynamic aspects of folk wisdom associated with vernacular Tai-Lue dwellings at the place of origin in Mueang Luang, Xishuangbanna, and Baan Luang Nuea – Baan Luang Tai in Doi Saket District, Chiangmai Province

Inthanon Sookkree

Master of Architecture Program
Faculty of Architecture, Chiangmai University

Rawiwan Oranratmanee

Faculty of Architecture, Chiangmai University

Abstract

This article looks at the dynamic aspects of folk wisdom associated with traditional dwellings of Tai-Lue people who have in the past, migrated from their place of origin in Mueang Luang, Xishuangbanna, to Baan Luang Nuea and Baan Luang Tai in Doi Saket district of Chiangmai province. The objectives of the investigation are to study and compare the characteristics of houses in the two different locations (place of origin and place of migration) in order to understand the dynamic aspects of folk wisdom under various influencing factors such as environment, society and culture, among others, that could explain the changes in house-form of traditional Tai Lue dwellings. The research is of qualitative nature with fieldworks carried out in Xishuangbanna and Chiangmai. Altogether, 38 dwelling units in 6 villages were studied and comparative analyses of information collected from field surveys were carried out. The outcome led to identifying associated folk wisdoms which could be grouped in terms of the following: 1) setting up the settlement; 2) physical form and characteristics; 3) structure and construction materials; 4) planning and spatial organization; 5) way of life and use of domestic spaces. As a result, the dynamic quality of folk wisdom can be said to concern cultural aspects of the two different locations and is related to technological changes, introduction of new economic system, different social values, and influence of the physical environment, in adapting to survive. In conclusion, the research provides an account of the development process that took place. This can be used to set appropriate guidelines for preserving vernacular characteristics of Tai-Lue houses within the context of cultural assimilation while still retaining certain cultural identity.

Keyword: Vernacular Architecture | Intellect | Dynamic | Tai-Lue | Xishuangbanna
| Chiangmai

1. กล่าวนำ

เรือนพินถิ่นเป็นเสมือนคลังสรรพวิทยาการที่แสดงออกถึงจิตวิญญาณและภูมิปัญญา นับเป็นแหล่งรวมทั้งคติ ความเชื่อ วัฒนธรรมประเพณีของชาติพันธุ์ เนื่องจากเรือนเป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างโดยชาวบ้านตามสภาพแวดล้อมและทรัพยากรที่หาได้ ใช้เทคโนโลยีตามแบบอย่างประเพณีที่สืบทอดต่อกันมาเพื่อรองรับความต้องการเฉพาะโดยคำนึงถึงค่านิยม เศรษฐกิจ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของกลุ่มคนผู้สร้างสถาปัตยกรรมนั้นๆ (Oliver, 1997) และเป็นวัตถุทางวัฒนธรรมที่สังเกตได้ง่ายที่สุด (Oranratmanee, 2013) การศึกษาเรือนพินถิ่นเป็นส่วนหนึ่งที่แสดงถึงพลวัต พัฒนาการของภูมิปัญญา ตลอดจนความชาญฉลาดในการแก้ไขปัญหาเพื่อการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม จนได้รูปแบบที่เหมาะสมในเวลาต่อมา ปัจจุบันพบว่าความเป็นอยู่ของเรือนพินถิ่นกลับลดน้อยลงไปมาก เนื่องจากค่านิยม สภาพสังคม เศรษฐกิจ วิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป เรือนพินถิ่นในหลายพื้นที่ได้ถูกปล่อยปะละเลย ทำให้อยู่ในสภาพเสื่อมโทรมและรื้อถอนทิ้งจนหมดในที่สุด โดยเฉพาะเรือนพินถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดจากการอพยพมาจากดินแดนอื่น ซึ่งมักจะผสมกลมกลืนไปกับวัฒนธรรมกระแสหลัก จนบางครั้งหลงลืมอัตลักษณ์ของตนซึ่งเป็นรากเหง้าภูมิปัญญาที่สั่งสมมาตั้งแต่บรรพกาล

ในบรรดาชาติพันธุ์ไทที่มีการอพยพย้ายถิ่นฐานกลุ่มหนึ่งในอุษาคเนย์คือชาติพันธุ์ไทลื้อ เป็นกลุ่มชนที่มีถิ่นฐานอยู่ในเขตอาณาจักรสิบสองพันนาในอดีต เมื่อชาวไทลื้อมีการตั้งถิ่นฐานในดินแดนใหม่ มักเรียกกลุ่มหมู่บ้านของตนเองตามชื่อพื้นที่ที่อพยพมา ตามภาพที่ 1 ซึ่งเป็นลักษณะร่วมที่พบเห็นในวัฒนธรรมของคนไท ในงานวิจัยนี้นักวิจัยได้ทำการศึกษาพื้นที่วิจัยในชุมชนไทลื้อ 2 แห่ง ประกอบด้วยพื้นที่วิจัยที่หนึ่ง คือ “เมืองหลวง สิบสองพันนา” และพื้นที่ที่สอง คือ “บ้านหลวงเหนือ และบ้านหลวงใต้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่”

ภาพที่ 1: เส้นทางอพยพของชาวไทลื้อจากถิ่นกำเนิดในสิบสองพันนาถึงถิ่นอพยพในเชียงใหม่

ที่มา: ปรับปรุงจาก Social Research Institute Chiangmai University, 2008.

พื้นที่หนึ่ง “เมืองลวง สิบสองพันนา” เป็นเมืองทางตอนใต้ของเมืองเชียงใหม่ซึ่งเป็นเมืองหลวงของสิบสองพันนา นับได้ว่ามีความสำคัญและเป็นเมืองใหญ่ที่เจริญรุ่งเรืองเพราะเป็นทางผ่านเส้นทางการค้าจากจีนไปเชียงใหม่ (Social Research Institute Chiangmai University, 2008) ปัจจุบันเป็นพื้นที่ที่สามารถพบเห็นกลุ่มเรือนพื้นถิ่นซึ่งอยู่ระหว่างช่วงของการปรับปรุง และรื้อถอนเป็นจำนวนมาก ส่วนพื้นที่วิจัยที่สอง คือ “บ้านลวงเหนือและบ้านลวงใต้ อำเภอดอยสะเก็ด เชียงใหม่” เป็นศูนย์การศึกษาวัฒนธรรมไทลื้อ มีการจัดกิจกรรมรวมคนไทลื้อในภูมิภาค ทั้งยังเป็นพื้นที่ที่บุคคลทั่วไปรู้จักและให้ความสนใจทั้งในแง่ของสังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ทั้งนี้การเก็บข้อมูลเชิงสถาปัตยกรรมพบว่ามีน้อยมากและนับวันเรือนพื้นถิ่นไทลื้อทั้งในสองพื้นที่ก็ลดลงจำนวนมาก ซึ่งถ้าขาดการศึกษาการเก็บข้อมูลแล้ว อาจจะเป็นความสูญเสียชุดข้อมูลการศึกษาเรื่องพลวัต พัฒนาการรูปแบบเรือนไทลื้ออย่างน่าเสียดาย เพราะพื้นที่วิจัยนับว่าเป็นชุมชนชาวไทลื้อที่ใหญ่ที่สุดและมีความเก่าแก่แห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่และ สิบสองพันนาเลยทีเดียว

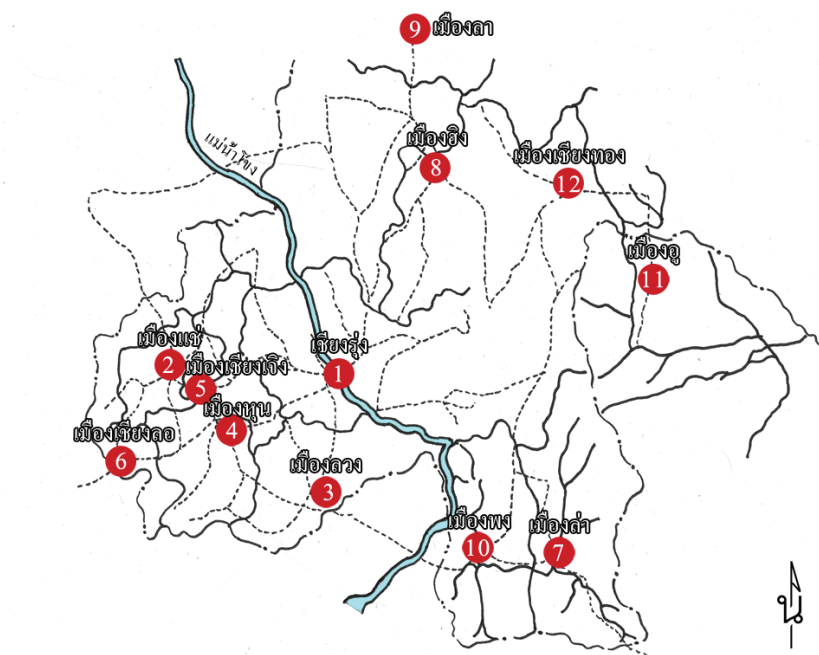
งานวิจัยนี้เป็นการค้นหาประวัติความเป็นมา การอพยพ การตั้งถิ่นฐาน และวิถีชีวิตของชาติพันธุ์ไทลื้อในพื้นที่เลือกสรรจังหวัดเชียงใหม่ เพื่อหาจุดเชื่อมโยงภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากพื้นที่ถิ่นกำเนิด แคว้นสิบสองพันนา นำมาเปรียบเทียบกับพื้นที่ใหม่ เพื่ออธิบายพลวัตที่เกิดขึ้น รูปแบบพัฒนาการบ้านพื้นถิ่นไทลื้อ รวมทั้งปัจจัยทั้งทางกายภาพ ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง และจิตวิทยาที่ส่งผลต่อรูปแบบบ้านพื้นถิ่นไทลื้อที่เปลี่ยนไปเมื่อเกิดการอพยพ เนื่องจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นผลผลิตที่เกิดจากมนุษย์กับธรรมชาติผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ ชัดเจนและสืบทอดผ่านกาลเวลาและสถานที่ (Oranratmanee, 2015) โดยมีการรอบแนวคิดว่าด้วยธรรมชาติของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่ชี้ให้เห็นว่า ไม่ว่าจะในสังคมใดจะมีการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อยเป็นค่อยไป ไม่เปลี่ยนแปลงอย่างสิ้นเชิงแบบชุดรากถอนโคน หากแต่ต้องมีการปรับเปลี่ยนพื้นฐาน รากเหง้าวัฒนธรรมสั่งสม เพราะคนในทุกสังคมย่อมมีความเคยชินกับสิ่งเดิมเป็นฐาน ภูมิปัญญาใหม่จึงย่อมได้รับการทดสอบ ปรับเปลี่ยน ดัดแปลงให้สอดคล้องกับความเป็นใหม่ โดยมีภูมิปัญญาสั่งสมเป็นพื้นฐานรองรับ (Na Thalang, 2003) งานวิจัยนี้เป็นแนวทางในการพัฒนาและอนุรักษ์รูปแบบของบ้านพื้นถิ่นไทลื้อในพื้นที่อื่นๆ ให้เหมาะสมกับปัจจุบันและอนาคตสืบไป

2. วัตถุประสงค์

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหาและเปรียบเทียบภูมิปัญญาเรือนพื้นถิ่นไทลื้อ ระหว่างถิ่นกำเนิดในเมืองลวง สิบสองพันนาและถิ่นอพยพบ้านลวงเหนือ บ้านลวงใต้ จังหวัดเชียงใหม่ในแง่รูปแบบบ้านเรือนทั้งรูปทรงทางกายภาพ โครงสร้างวัสดุ การจัดลำดับพื้นที่ การใช้สอยพื้นที่และพัฒนาการอันเป็นภูมิปัญญาที่มีความเชื่อมโยงและส่งผลต่อกันและกันระหว่างถิ่นกำเนิดและถิ่นที่อพยพไป นำไปสู่การอธิบายพลวัตสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไทลื้อ อันเกิดจากการอพยพย้ายถิ่นฐานของชาวไทลื้อเพื่อเป็นแนวทางในการพัฒนาและอนุรักษ์รูปแบบของบ้านพื้นถิ่นไทลื้อในพื้นที่อื่นๆให้เหมาะสมกับปัจจุบันและอนาคต

3. ชาตัพันธ์ไทลื้อจากสิบสองปันนาสู่เชียงใหม่

ชาวไทลื้อเป็นหนึ่งในชาติพันธุ์ไทที่ใช้ภาษาในตระกูลไท-กระได ตั้งถิ่นฐานอยู่ในพื้นที่อาณาจักรสิบสองปันนา กลุ่มไทลื้ออพยพเข้ามาประมาณพุทธศตวรรษที่ 18 แล้วสถาปนาเมืองเชียงรุ่งเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร การปกครองในแคว้นสิบสองปันนาอาศัยการสืบเชื้อสายโดยระบบกษัตริย์ ชาวไทลื้อเรียกตัวเองว่า “ลาวคานน้ำ” หรือว่า “ไทลื้อ” เนื่องจากแต่เดิมอาศัยอยู่บริเวณแม่น้ำลื้อ ซึ่งคนเผ่าไทมีคตินิยมนำมาตั้งชื่อเป็นมงคลนาม ในสิบสองปันนามีแม่น้ำโขงหรือที่เรียกว่า “แม่น้ำของ” เป็นแม่น้ำสายสำคัญไหลผ่านอาณาจักรและแบ่งสิบสองปันนาออกเป็นฝั่งสิบสองปันนาตะวันตกและฝั่งปันนาตะวันออกตามคำกล่าวที่ว่า “หัวเมืองตะวันตก ทกเมืองตะวันออก” (Social Research Institute Chiangmai University, 2008) แล้วรวมเมืองเชียงรุ่งอีกหนึ่งพันนารวมเป็นสิบสองปันนา

ภาพที่ 2: อาณาเขตของสิบสองปันนา เมืองลวง (หมายเลข 3) เป็นหนึ่งในพันนาทางทิศใต้ของพันนาเชียงรุ่ง (หมายเลข 1)

ที่มา: ปรับปรุงจาก Jiranakon and Sethakul, 2001

พันนาเมืองลวง เป็นหนึ่งพันนาตะวันตกของอาณาจักรเชียงรุ่ง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองเชียงรุ่ง มีทุ่งเมืองขนาดใหญ่ ขนาบข้างด้วยทิวเขาทั้งสองด้านขนานกันเป็นแนวยาว มี “แม่น้ำงะ” กว้างประมาณ 10 เมตร ไหลพาดผ่านกลางทุ่งเมืองจากทิศใต้ขึ้นเหนือ เรือนชาวไทลื้อในอดีตเป็นเรือนเสาไม้ตั้งบนหินสำหรับเรือนไม้จริง และเสาฝังลงดินสำหรับเรือนเครื่องผูก หลังคามุง

ด้วยมูลค่า เว้นเสียแต่ทองคำและเรือนเจ้าเมืองที่เป็นเรือนไม้จริง มุงด้วยกระเบื้องดินขอ มียอดหลังคา
งดงาม ชัยภูมิการตั้งบ้านเรือนของชาวไทลื้อนั้นตามที่ได้กล่าวไว้คือจะมีการตั้งถิ่นฐานใกล้แหล่งน้ำ
หรือที่ราบบริเวณเชิงเขา รอบหมู่บ้านจึงประกอบไปด้วยภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมที่หลากหลาย ทั้งแม่น้ำ
ทุ่งนา ป่าไม้ (Srisawat, 2014) ภายในหมู่บ้านมีกลุ่มเรือนตั้งแต่ขนาดเล็ก 20 หลังคาเรือนถึงขนาด
ใหญ่ 100 หลังคาเรือน สถาปนิศาสตร์มีส่วนกำหนดผังหมู่บ้านมากที่สุด เส้นแกนและความสมดุล
ของผังแบบจะไม่มีผลสำคัญในการวางผังเลย นอกจากนี้เรือนไทลื้อเป็นเรือนที่เหมาะสมต่อสภาพ
อากาศ ไม่ว่าจะเป็นการยกพื้นสูง หลังคาจั่วและชัน มีลักษณะโดดเด่นที่ทรงหลังคาเป็นจั่วขนาดเล็ก
ไม่สูงมากซึ่งอาจจะมีการตกแต่งเล็กน้อยและมีช่องลมเพื่อระบายอากาศ ชายคาจะมีความลาดเอียง
ประมาณ 35-40 องศา ทั้งนี้เรือนบางหลังจะมีการซ้อนหลังคาชั้นที่สองต่อจากตัวบ้าน คาดว่าเพื่อ
ป้องกันแดด ลม ฝนและเพื่อเป็นการลดปริมาตรในการรับแสงเพื่อไม่ให้ตัวเรือนดูทึบทะนงเกินไป
ส่วนการใช้พื้นที่ใช้สอยในเรือนไทลื้อนั้น เรือนไทลื้อตามแบบวรรณกรรมสามารถแบ่งพื้นที่ออกเป็น
6 ส่วนด้วยกัน ได้แก่ ใต้ถุนเรือน บ้านโต ขาน ระเบียงส่วนหน้า (ค่อม) ห้องโถง (ในเอน) ที่มีครัวภายใน
และห้องนอน (Liangwen, 1994)(Wongwidkarn and Others, 2005)

ชาวไทลื้อได้อพยพลงสู่ทางใต้บางส่วนเพื่อแสวงหาที่ทำกินแหล่งใหม่ที่มีความอุดมสมบูรณ์
หลังจากนั้นก็มีการชักชวนกันในหมู่เครือญาติเพื่ออพยพลงมาตั้งหลักปักฐานในดินแดนใหม่ การอพยพ
ที่ชัดเจนและมีความหลักฐานมากที่สุด คือ การกวาดต้อนทหารในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีชาวไท
ลื้อจำนวนมากที่มาพร้อมกับการกวาดต้อนในครั้งนั้นเป็นช่วงเวลาที่เรารู้จักกันในยุคของ “เก็บผักใส่ซ้า
เก็บข้าวใส่เมือง” เพื่อฟื้นฟูเชียงใหม่ที่รกร้างมานานให้มีผู้คนมาอาศัยมากขึ้น และอีกครั้งคือช่วงหลัง
ปี พ.ศ.2483 ในช่วงของสงครามโลกครั้งที่ 2 และช่วงหลังปีพ.ศ.2492 หลังจากจีนเปลี่ยนระบบการ
ปกครองเป็นคอมมิวนิสต์ การพลัดถิ่นของคนไทลื้อจึงอาจจะเป็นส่วนหนึ่งที่บ่มเพาะให้เกิดการสร้าง
อัตลักษณ์ของชาติพันธุ์ในดินแดนใหม่ รวมไปถึงการสร้างความเข้มแข็งในกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีรูปแบบ
ของวัฒนธรรมที่มาจากแหล่งเดียวกันอีกด้วย (Terateep, 2000) ชุมชนเก่าแก่ที่เป็นที่ตั้งของชาติพันธุ์
ไทลื้อนอกกำแพงเมืองเชียงใหม่มีด้วยกันหลายแห่ง กระจายตัวอยู่ในหลายอำเภอ แต่กลุ่มที่นับว่ามี
การรวมตัวกันเป็นกลุ่มใหญ่ ได้แก่ บ้านลวงเหนือ หมู่ที่ 4 กับหมู่ที่ 5 ในตำบลลวงเหนือ และหมู่ที่ 8
ตำบลลวงใต้ อำเภอดอยสะเก็ด จากหลักฐานเก่าแก่ที่กล่าวถึงการอพยพของชาวไทลื้อคือจารึกหลัก
บ้านของชุมชนบ้านลวงเหนืออันเป็นพื้นที่ศึกษา เสาเฝ้าบ้านดังกล่าวเป็นเสาเฝ้าบ้านใหม่ (คอนกรีตทรง
เจดีย์) ทดแทนเสาเดิมซึ่งเป็นไม้ที่ได้ผุพังไป แต่ยังคงมีจารึกที่กล่าวถึงวันที่ก่อตั้งชุมชนว่าตรงกับวัน
เสาร์ที่ 3 เมษายน พ.ศ.1932

วัฒนธรรมประเพณีของชาวไทลื้อที่บ้านลวงเหนือ บ้านลวงใต้แทบจะมีความผสมผสาน
กลมกลืนไปกับวัฒนธรรมอื่นๆที่อาศัยในดินแดนล้านนา เนื่องจากมีรากฐานทางวัฒนธรรมความ
เชื่อทางพุทธศาสนาเดียวกัน ตลอดจนการนับถือสิ่งเหนือธรรมชาติอื่นๆ แต่อาจจะมีแนวทางปฏิบัติ
ที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม จากหลักฐานที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ยังมีเรือนหลายหลังที่บ้านลวงเหนือ
บ้านลวงใต้ที่ถึงแม้รูปแบบทางกายภาพจะเปลี่ยนแปลงไปเป็นเรือนไทยวนแล้ว แต่ก็พอจะสามารถ
สืบเค้าถึงพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับรูปแบบดั้งเดิมได้อยู่บ้าง ในการศึกษากรณีตัวอย่างของเรือนไท

ลื้อในจังหวัดเชียงใหม่มักจะกล่าวถึงเรือนที่มีลักษณะหลังคาครอบลงต่ำ ใต้ถุนสูง มีเสามาก หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินขอหรือแป้นเกล็ด มีห้องนอนเพียงห้องเดียวใช้นอนรวมกันทั้งครอบครัว มีครัวไฟในห้องเดียวกัน สาเหตุที่ครัวไฟอยู่พื้นที่เดียวกับห้องนอนนั้นก็เนื่องจากให้ความอบอุ่นได้ในเวลา ที่อากาศหนาวเย็น (Sethakul and Others, 1984)

จากการศึกษาของมูลทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่าชุมชนไทลื้อในสิบสองพันนา ได้มีการตั้งถิ่นฐานมาเป็นระยะเวลาช้านาน ตลอดช่วงเวลาที่ผ่านมามีการบ่มเพาะวัฒนธรรมในหลายด้านจนเกิดเป็นภูมิปัญญาชุดหนึ่งที่ส่งต่อกันมา เช่นเดียวกับที่ชุมชนไทลื้อในบ้านหลวงเหนือและบ้านหลวงใต้ เชียงใหม่ ย่อมได้รับเอาภูมิปัญญาแต่เดิมนั้นมาผสมผสานกับวัฒนธรรมไทยวนในล้านนาและสยามจนเกิดเป็นภูมิปัญญาใหม่ โดยทั้งสองพื้นที่ต่างเกิดการพลวัตจากปัจจัยที่มีผลกระทบต่อบรรยากาศของเรือนในเวลาต่อมา

4. วิธีวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยมุ่งหาประเด็นเชิงลึกเพื่อเปรียบเทียบพลวัตที่เกิดขึ้นของเรือนพื้นถิ่นไทลื้อในสองพื้นที่วิจัย ผู้วิจัยเลือกใช้งานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ด้วยการสำรวจภาคสนามในพื้นที่จริงทั้งสองพื้นที่ ประกอบด้วยการสังเกตและสำรวจสภาพปัจจุบันของพื้นที่วิจัย มีขั้นตอนดังนี้

(1) **ทบทวนข้อมูลด้านเอกสาร** ทั้งในแง่ของช่วงเวลาทำให้ทราบปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้นในประวัติศาสตร์เพื่อที่จะเข้าใจถึงบริบทที่เกิดขึ้นในพื้นที่ รวมไปถึงความเชื่อมโยงในรูปแบบคู่ขนานระหว่างสองพื้นที่ศึกษา นอกจากนี้เป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์ไทลื้อ ครอบคลุมในทุกๆด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านมนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์และสถาปัตยกรรมศาสตร์ และนำมาถ่วงถ่วงเป็นประเด็นคำถามเพื่อใช้ประกอบกับเครื่องมือในการสำรวจภาคสนามขั้นต้น

(2) **การสำรวจภาคสนามขั้นต้น** เป็นการสำรวจภาพรวมและสังเกตความเชื่อมโยงของสถาปัตยกรรมในสองพื้นที่ เพื่อนำไปสู่การการเลือกสรรเรือน โดยทำการลงพื้นที่ 2 ครั้ง **ครั้งที่หนึ่ง** พื้นที่ในจังหวัดเชียงใหม่เป็นการสำรวจภาพรวมของพื้นที่ทั้งสถาปัตยกรรม สังคม วัฒนธรรม **ครั้งที่สอง** พื้นที่ในสิบสองพันนา

(3) **เกณฑ์การคัดเลือกและเตรียมเครื่องมือวิจัย** ภายหลังจากการสำรวจขั้นต้น ผู้วิจัยได้เตรียมความพร้อมก่อนการเก็บข้อมูลภาคสนามคือ 1) กำหนดเกณฑ์เพื่อคัดเลือกเรือนพื้นถิ่นไทลื้อของพื้นที่เลือกสรรเพื่อใช้ในกรณีศึกษา โดยมีเกณฑ์คือเป็นเรือนที่มีอายุตั้งแต่ 20 ปีขึ้นไป ลักษณะทางกายภาพมีความใกล้เคียงกับวรรณกรรมที่ได้ศึกษามาหรือมีรูปแบบการซ้ำกันเป็นตัวแทนของเรือนในพื้นที่ 2) จัดเตรียมบทสัมภาษณ์ตามประเด็นในด้านภูมิหลังและการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ ประเด็นด้านภูมิปัญญาและประเด็นด้านพลวัตสำหรับให้ผู้ช่วยวิจัยนำติดตัวไปลงพื้นที่ 3) พิมพ์แผนที่ทางกายภาพเพื่อออกมาดูลักษณะทางภูมิศาสตร์ และกำหนดตำแหน่งหมู่บ้าน โดยอ้างอิงจากการสำรวจขั้นต้น 4) ทำแผนที่หมู่บ้านในแต่ละบ้านมาจัดทำในลักษณะลายเส้นเพื่อสะดวกต่อการเก็บข้อมูล ตลอดจนใช้เป็นแผนที่ในการสื่อสารกับคนนำทางในพื้นที่อีกด้วย นอกจากนั้นมีการฝึกใช้โปรแกรมที่เกี่ยวข้องกับการเก็บข้อมูลภูมิศาสตร์ เช่น Offline Maps จากนักภูมิศาสตร์ด้วย

(4) การสำรวจภาคสนามเชิงลึก ได้ทำการลงพื้นที่ 2 ครั้ง **ครั้งที่หนึ่ง** พื้นที่ในสิบสองปันนา โดยสำรวจถิ่นฐาน บ้าน ผังบริเวณและเรือน ได้ข้อมูลรวม 3 หมู่บ้าน จำนวน 23 หลังคาเรือน แบ่งเป็น (V1) บ้านเพยรุ่ง 11 หลัง, (V2) บ้านม่วง 9 หลังและ (V3) บ้านหนองแก้ว 3 หลัง **ครั้งที่สอง** พื้นที่ในเชียงใหม่ ทำการสำรวจถิ่นฐาน บ้าน ผังบริเวณและเรือนเช่นกัน ได้ข้อมูลรวม 3 หมู่บ้าน จำนวน 15 หลังคาเรือน แบ่งเป็น (V4)บ้านหลวงเหนือหมู่ 4 จำนวน 5 หลัง, (V5) บ้านหลวงเหนือหมู่ 5 จำนวน 5 หลัง, (V6) บ้านหลวงใต้หมู่ 8 จำนวน 5 หลัง โดยข้อมูลที่เก็บในการสำรวจภาคสนามได้แก่ข้อมูลจากการสังเกตทางกายภาพที่ทำการบันทึกในรูปแบบของภาพสเกต ภาพถ่าย ตาราง และการสัมภาษณ์ ข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์ เช่น ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ อายุ ฯลฯ

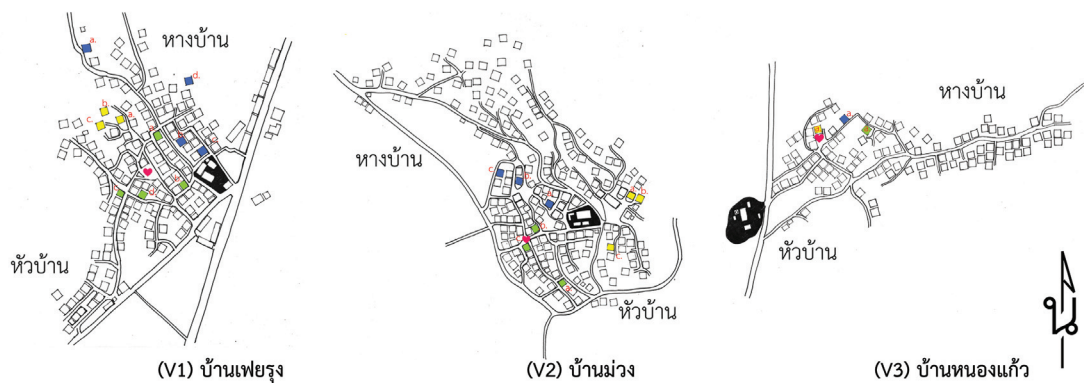
(5) **ผลการศึกษา** การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพใช้การเข้ารหัสข้อมูล (Data coding) กำหนดรหัสหมู่บ้าน (V=Village) รหัสกลุ่มเรือน (H=House) รหัสเรือน (a.,b.,c.,และ d.) เพื่อหาลักษณะสำคัญของภูมิปัญญาในเรือนพื้นถิ่นไทลื้อ ในประเด็นภูมิปัญญาของเรือนพื้นถิ่นไทลื้อโดยแบ่งเป็น 1) รูปทรงทางกายภาพ 2) โครงสร้างและวัสดุ 3) ผังพื้นที่และการเข้าถึงพื้นที่ 4) การใช้สอยพื้นที่ที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิต 5) พัฒนาการของเรือน และในประเด็นของพลวัตสถาปัตยกรรม

(6) **สรุปงานวิจัย** เป็นการสรุปตามวัตถุประสงค์ของงานวิจัยในเชิงเปรียบเทียบภูมิปัญญาเรือนพื้นถิ่นไทลื้อ ระหว่างถิ่นกำเนิดในเมืองหลวง สิบสองปันนาและถิ่นอพยพบ้านหลวงเหนือ บ้านหลวงใต้ จังหวัดเชียงใหม่ในแง่รูปแบบบ้านเรือนทั้งรูปทรงทางกายภาพ โครงสร้างวัสดุ การจัดลำดับพื้นที่ การใช้สอยพื้นที่และพัฒนารูปแบบอันเป็นภูมิปัญญาที่มีความเชื่อมโยงและส่งต่อซึ่งกัน ตลอดจนอภิปรายปัจจัยที่ส่งผลต่อพลวัตสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นและข้อเสนอแนะงานวิจัย

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

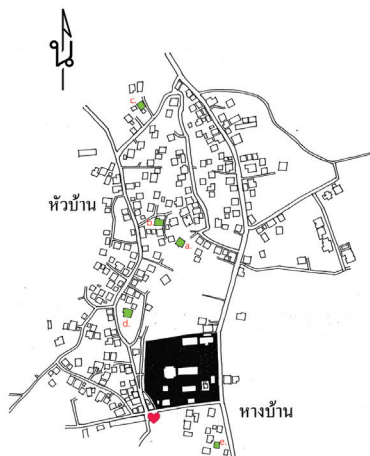
5.1 ถิ่นฐานการตั้งบ้านเรือน

พื้นที่ที่หนึ่ง: เมืองหลวง สิบสองปันนา มีลักษณะเป็นแอ่งที่ราบแนวยาวมีหุบเขาขนาบข้างทางด้านทิศตะวันออกและตะวันตก กลางแอ่งที่ราบมีแม่น้ำไหลผ่านซึ่งเป็นพื้นที่เกษตรกรรม หมู่บ้านของชาวไทลื้อเกาะไปตามไหล่เขา องค์ประกอบของบ้านมีเสาโอบบ้านซึ่งมักจะอยู่กลางบ้านใกล้กับเรือนของนายบ้านหรือกลุ่มเรือนดั้งเดิม มีศาสนสถานอยู่บริเวณหน้าหมู่บ้านหรือพื้นที่ที่เป็นเนินและบ่อน้ำ ซึ่งจะอยู่ทางที่จะไปสู่พื้นที่เกษตรกรรม กลุ่มเรือนปลูกชิดติดกันโดยทิศทางการวางเรือนส่วนมากหันตามทิศเหนือ-ใต้ ตลอดจนหันไปตามแนวสัณฐานของพื้นที่ด้วย ตามภาพที่ 3 ส่วนเรือนที่ปลูกขึ้นภายหลังจะปลูกโดยอิงเส้นถนนที่ขยายภายในบ้าน ทิศของหัวบ้าน-หางบ้าน อิงจากทิศทางการไหลของแม่น้ำงะ ซึ่งไหลจากทิศใต้ขึ้นทิศเหนือ ถัดจากกลุ่มเรือนในส่วนพื้นที่ราบจะเป็นที่ทำการเพาะปลูก ซึ่งในอดีตเป็นการปลูกข้าว ปัจจุบันนิยมหันมาปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างกล้วย อ้อยและพืชล้มลุก เช่น พริก เป็นต้น ส่วนพื้นที่ที่เป็นเนินเขาหันมาปลูกสวนยางพารา

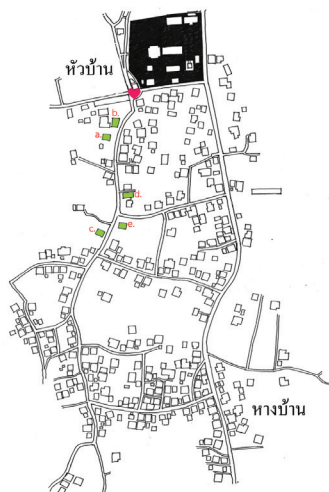

ภาพที่ 3: ถิ่นฐานการตั้งบ้านเรือนพื้นที่ที่หนึ่ง: เมืองหลวง สิบสองพันนา

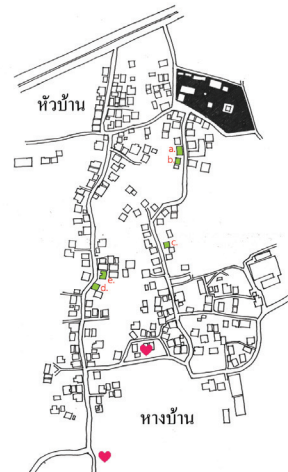
พื้นที่ที่สอง : บ้านลวงเหนือ บ้านลวงใต้ เชียงใหม่ ชุมชนไทลื้อที่เชียงใหม่มีบ้านลวงเหนือแบ่งออกเป็นบ้านลวงเหนือหมู่ที่ 4 กับหมู่ที่ 5 และบ้านลวงใต้หมู่ที่ 8 ทั้งสามพื้นที่ตั้งอยู่ในแอ่งที่ราบเชียงใหม่ลำพูน ห่างจากตัวเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศตะวันออก ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของพื้นที่เป็นเนินเขา บริเวณพื้นที่ราบมีแม่น้ำหลายสายไหลผ่าน ทั้งแม่น้ำกวังและแม่น้ำสายเล็กๆที่ไหลผ่านหมู่บ้านเช่น แม่น้ำเจียว แต่ละบ้านมีศาสนสถานซึ่งกลุ่มเรือนจะอยู่รวมเป็นกลุ่มใกล้พื้นที่สำคัญนั้น เช่น วัดและเสาชิงช้าบ้านของบ้านลวงเหนือเป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างหมู่ที่ 4 และหมู่ที่ 5 ส่วนเสาชิงช้าบ้าน หอเวทดาของบ้านลวงใต้ กระจายไปหลายจุดซึ่งบริเวณนั้นจะมีกลุ่มเรือนรวมอยู่ ทิศทางการวางเรือนส่วนมากหันตามทิศเหนือ-ใต้ นอกนั้นเป็นการปลูกเรือนไปตามแนวถนน ตามภาพที่ 4 นอกเหนือจากกลุ่มเรือน พื้นที่ที่เหลือมีลักษณะเป็นสวนป่า ซึ่งปลูกไม้ผลลักษณะให้ขึ้นเองตามธรรมชาติ ถัดจากพื้นที่หมู่บ้านเป็นส่วนเกษตรกรรมที่ยังคงดำเนินการเพาะปลูกข้าว ถึงแม้ว่าจะลดน้อยลงจากในอดีตก็ตาม

(V4) บ้านหลวงเหนือ หมู่ 4

(V5) บ้านหลวงเหนือ หมู่ 5

(V6) บ้านหลวงใต้ หมู่ 8

ภาพที่ 4: ถิ่นฐานการตั้งบ้านเรือนพื้นที่ที่สอง : บ้านหลวงเหนือ บ้านหลวงใต้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่

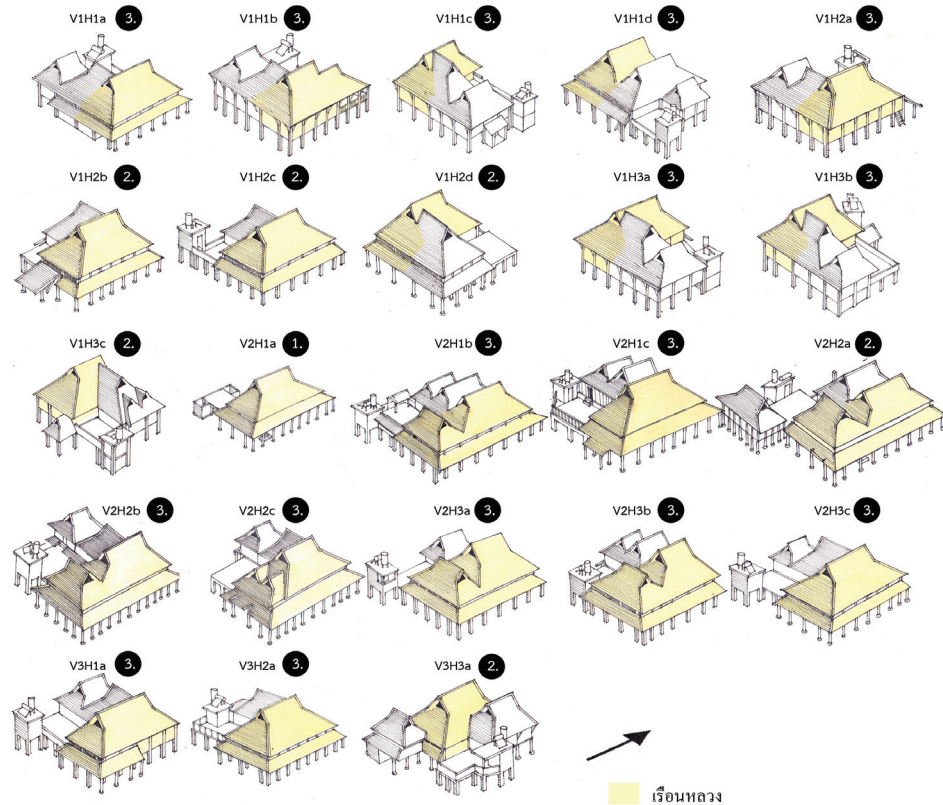
5.2 ลักษณะเรือนพื้นถิ่นไทลื้อ

ในประเด็นนี้จะเป็นการวิเคราะห์เกี่ยวกับภูมิปัญญาซึ่งประกอบด้วย 5 ประเด็นด้วยกันคือ 1) รูปทรงทางกายภาพ 2) โครงสร้างและวัสดุ 3) ผังและการเข้าถึงพื้นที่ 4) วิถีชีวิตกับองค์ประกอบพื้นที่ใช้สอย 5) พัฒนาการของเรือน ดังนี้

5.2.1 พื้นที่ที่หนึ่ง : เมืองหลวง สิบสองพันนา

(1) รูปทรงทางกายภาพ

จากการวิเคราะห์รูปทรงของเรือนทั้ง 23 หลังเมื่อนำมาจัดเรียงกันในลักษณะภาพ Isometric พบว่าเรือนประกอบไปด้วยเรือนหลวงซึ่งเป็นเรือนหลัก (สี่เหลี่ยม) และเรือน โดยมีลักษณะการวางสันหลังคาทั้งแบบขนานและตั้งฉากกับตัวเรือนหลัก ลักษณะการวางสันหลังคาเรือนหลวงส่วนมากหันไปทางทิศเหนือ-ใต้ มีหลังคาปีกนกครอบเรือนที่เรียกว่า “ปีก” ตามภาพที่ 5

ภาพที่ 5: รูปทรงของเรือนพื้นถิ่นไทลื้อพื้นที่หนึ่ง : เมืองหลวง สิบสองพันนา

การจำแนกรูปทรงเรือนใช้หลักพิจารณาจากจำนวนหลังคา เนื่องจากเป็นการแบ่งประเภทของเรือนที่ง่ายที่สุดและมีความชัดเจน¹ สามารถแบ่งได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่

- (1) เรือนเดี่ยว (เฮินเดี่ยว) คือเรือนเดี่ยวยกพื้นสูงที่มีทั้งเรือนนอนและครัวร่วมอยู่ภายในหลังคาโครงสร้างเดียว ซึ่งพบเป็นส่วนน้อย ตามภาพที่ 5 (หมายเลข 1)
- (2) เรือนสองหลังร่วมพื้น (เฮินสองหลังฮ่มป็น) คือเรือนยกพื้นสูงที่มีเรือนนอนและเรือนครัวตั้งบนโครงสร้างพื้นเดียวกันแต่มีโครงสร้างหลังคาแยกกัน ตามภาพที่ 5 (หมายเลข 2)
- (3) เรือนสามหลังร่วมพื้น (เฮินสามหลังฮ่มป็น) คือเรือนยกพื้นสูง ที่มีเรือนนอน (ในสุม) โถง (หน้าป่อง) และเรือนครัวและพื้นที่กิน (ครัวไฟและแหม่มกิน) ร่วมโครงสร้างพื้นเดียวกันแต่มีโครงสร้างหลังคาแยกตามพื้นที่ใช้สอยภายใน จนมีลักษณะทางกายภาพเหมือนเรือนสามหลังต่อกัน ตามภาพที่ 5 (หมายเลข 3)

ทั้งนี้อาจจะพบเรือนได้มากถึงสี่หลังร่วมโครงสร้างพื้นเดียวกัน แต่ก็น้อยมากโดยการขยายเรือนจะนิยมขยายออกทางทิศตะวันตก กระนั้นทุกเรือนจะมีลานแดดแต่ก็จะเป็นโครงสร้างที่แยกออกจากโครงสร้างตัวเรือนและมีระดับต่ำกว่า ไม่รวมพื้นเดียวกัน

1 การจำแนกเรือนตามรูปทรงหลังคา เป็นการจำแนกที่พบมากในการศึกษาเกี่ยวกับเรือนในกลุ่มชาติพันธุ์ไท

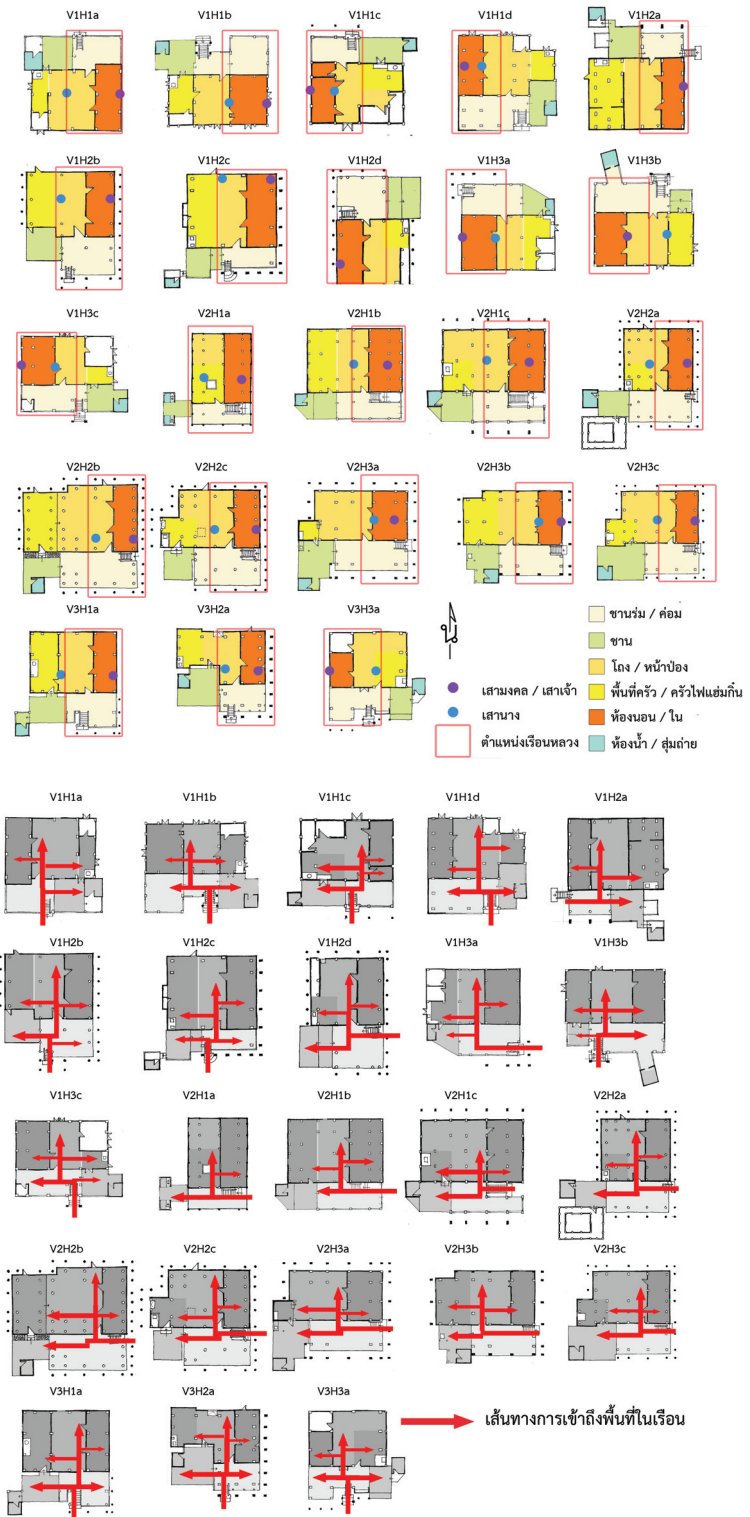
(2) โครงสร้างและวัสดุ

การวิเคราะห์โครงสร้างและวัสดุของเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่วิจัยได้แบ่งการวิเคราะห์เป็น 3 ส่วนด้วยกัน โดยแบ่งเป็น วัสดุเสา (เสาไม้ไผ่ เสาไม้ตั้งบนหิน เสาอิฐ/เสาคอนกรีต) วัสดุผนังเรือน (ผนังไม้ไผ่ ผนังไม้จริง ผนังอิฐ) วัสดุมุงหลังคา (หญ้าคา กระเบื้องดินขอ) ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ในลักษณะตาราง จำนวน 23 เรือน ตามตาราง 1

จากข้อมูลที่ปรากฏในตาราง 1 พบว่า 1) วัสดุเสา มีจำนวนเสาอิฐ/เสาคอนกรีต มากที่สุด รองลงมาเป็น เสาไม้ตั้งบนหินและเสาไม้ไผ่ตามลำดับ 2) วัสดุผนัง มีจำนวนผนังไม้จริงมากที่สุด รองลงมาเป็นผนังอิฐและผนังไม้ไผ่ตามลำดับ 3) วัสดุมุงหลังคา มีจำนวนเรือนที่มุงด้วยกระเบื้องดินขอ มากที่สุด รองลงมาเป็นหญ้าคา เนื่องจากในพื้นที่วิจัยไม่พบวัสดุเสาไม้ไผ่ ผนังไม้ไผ่และเรือนที่มุงด้วยหญ้าคา สันนิษฐานได้ว่าเรือนที่มีแต่เดิมได้ถูกรื้อถอนออกไปหมดแล้ว ทดแทนด้วยเรือนใหม่ที่มีความถาวรในปัจจุบัน

รหัสเรือน	วัสดุเสา			วัสดุผนัง			วัสดุมุงหลังคา	
	เสาไม้ไผ่	เสาไม้จริง	เสาอิฐ	ผนังไม้ไผ่	ผนังไม้	ผนังอิฐ	หญ้าคา	กระเบื้อง
V1H1a	-	-	●	-	●	-	-	●
V1H1b	-	-	●	-	-	●	-	●
V1H1c	-	-	●	-	-	●	-	●
V1H1d	-	-	●	-	●	-	-	●
V1H2a	-	-	●	-	-	●	-	●
V1H2b	-	-	●	-	●	-	-	●
V1H2c	-	-	●	-	●	-	-	●
V1H2d	-	●	-	-	●	-	-	●
V1H3a	-	-	●	-	-	●	-	●
V1H3b	-	-	●	-	-	●	-	●
V1H3c	-	-	●	-	-	●	-	●
V2H1a	-	●	-	-	●	-	-	●
V2H1b	-	-	●	-	●	-	-	●
V2H1c	-	●	-	-	●	-	-	●
V2H2a	-	●	-	-	●	-	-	●
V2H2b	-	●	-	-	●	-	-	●
V2H2c	-	●	-	-	●	-	-	●
V2H3b	-	-	●	-	●	-	-	●
V2H3c	-	●	-	-	●	-	-	●
V3H1a	-	-	●	-	●	-	-	●
V3H2a	-	-	●	-	●	-	-	●
V3H3a	-	-	●	-	●	-	-	●
รวม (หลัง)	0	7	16	0	17	6	0	23

ตารางที่ 1 : จำแนกวัสดุในเรือนที่ทำการเก็บข้อมูลวิจัย

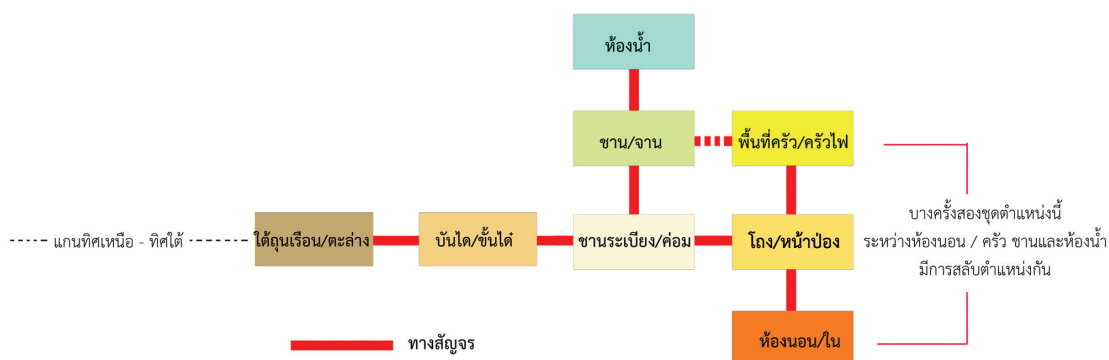
ภาพที่ 6: ผังพื้นเรือนพื้นถิ่นไทลื้อพื้นที่หนึ่ง: เมืองหลวง สิบสองพันนา

(3) ผังและลำดับการเข้าถึง

จากการวิเคราะห์ผังพื้นที่ด้วยการนำเอาผังทุกเรือนมาจัดเรียงกันและกำหนดสีตามการใช้พื้นที่ พบว่าผังบนเรือนไทลื้อจะประกอบด้วยพื้นที่หลัก คือ ขานร่ม (ค่อม) ขาน โถง (หน้าป่อง) พื้นที่ครัว (แอ้มกิน) ห้องนอน (ในสุม) และพื้นที่เพิ่มเติมเข้ามาคือ ห้องน้ำ เรือนหลักจะเป็นพื้นที่ห้องนอนและโถง (ในกรอบสี่เหลี่ยมตามภาพที่ 6) ซึ่งส่วนมากเมื่อหันหน้าเข้าเรือนจะอยู่ทางด้านขวามือ ส่วนเรือนรองจะเป็นโถงบางส่วนและพื้นที่ครัว ขานร่มและขานเป็นพื้นที่ต่อเนื่องกันและจะอยู่ด้านหน้าเรือนเสมอ โดยที่ขานจะอยู่ฝั่งเดียวกับพื้นที่ครัวและอาจจะสามารถเชื่อมต่อกันได้ในกรณีที่มิห้องน้ำ พื้นที่นี้จะอยู่ติดกับขาน การกำหนดเสามงคูล ส่วนมากพบเป็นเสาคู่กันประกอบด้วยเสาเจ้า (เสาผู้ชาย) และเสานาง (เสาผู้หญิง) ในแนวทิศตะวันออกและตะวันตก โดยเสาเจ้าจะอยู่ฝั่งเดียวกับห้องนอน ส่วนเสานางจะอยู่ฝั่งด้านพื้นที่ครัว ไม่พบหิ้งพระในเรือน แต่พบเป็นลักษณะของหิ้งผีหรือหิ้งเทวดา ตามภาพที่ 6

จะเห็นว่าบันไดของเรือนมี 2 รูปแบบ ตามภาพที่ 6 คือ แบบชิดตัวเรือนซึ่งเป็นรูปแบบเรือนเดี่ยว ซึ่งต้องเดินหักมุมเลี้ยวขวาเพื่อเข้าสู่ตัวเรือน และแบบขึ้นตรงหน้าเรือน เป็นการเดินขึ้นตรงเข้าสู่ตัวเรือนและเลี้ยวซ้ายหรือขวาเพื่อไปยังขาน จากการวิเคราะห์ แต่เดิมบันไดของเรือนน่าจะอยู่ในตำแหน่งชิดกับตัวเรือนตามแบบของเรือนเดี่ยว เพื่อตัวบันไดจะได้อยู่ภายใต้หลังคาคลุมซึ่งพบว่ารูปแบบบันไดประเภทนี้ถูกใช้เรื่อยมาแม้ภายหลังจะมีการต่อเติมพื้นที่ขานร่ม (ค่อม) ก็ยังยึดแบบแผนบันไดขนาบกับตัวเรือนอยู่

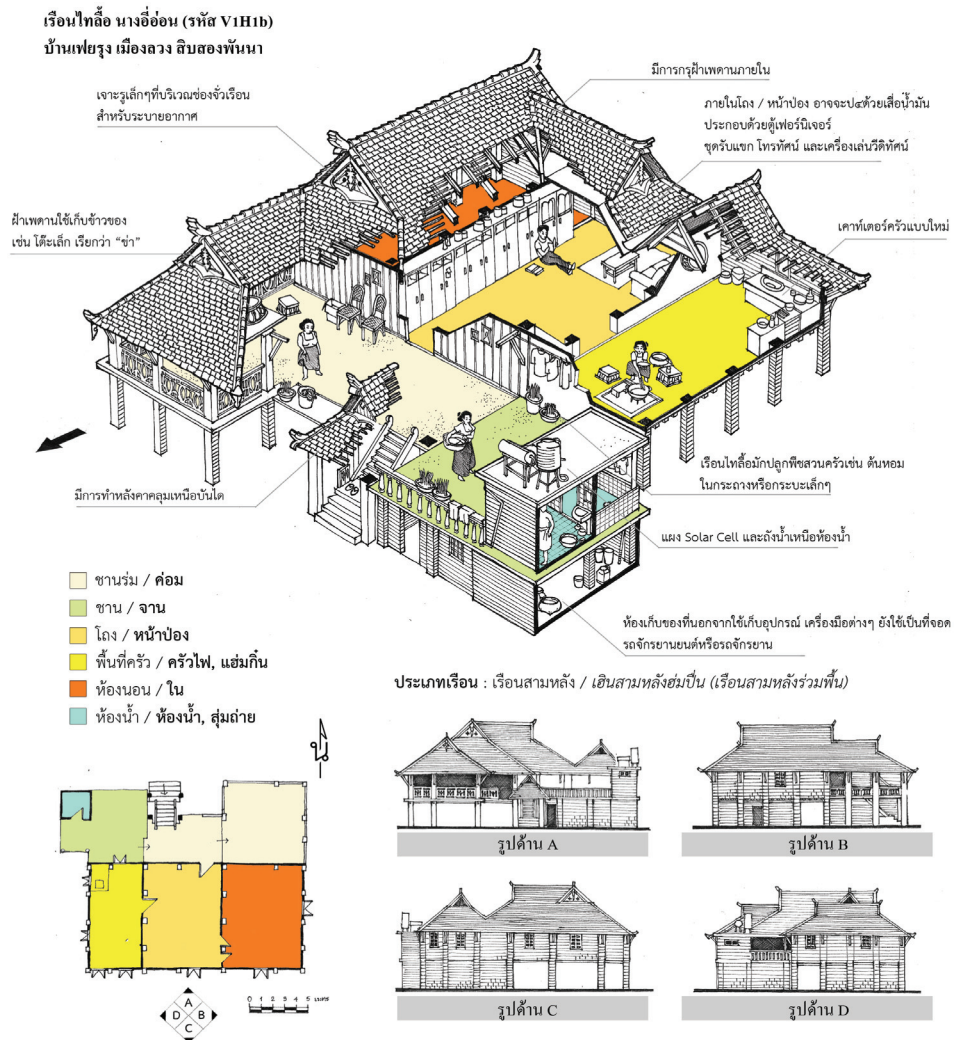
การวิเคราะห์ลำดับการเข้าถึงพื้นที่ ตามภาพที่ 6 พบว่ามีลักษณะการเข้าจากทางเดียว คือเมื่อขึ้นบันไดเรือนจะเชื่อมกับขานร่ม(ค่อม) เสมอ ซึ่งอาจจะต่อเนื่องกับขานและห้องน้ำ ตามลำดับ เมื่อเข้าในตัวเรือนจะพบโถง(หน้าป่อง) เป็นพื้นที่แยกไปยังห้องนอนและพื้นที่ครัว ซึ่งทิศทางการวางพื้นที่ของห้องนอนและพื้นที่ครัวพบว่าสลับตำแหน่งได้ ซึ่งเมื่อนำข้อมูลที่ได้มาจัดทำเป็นลำดับการเข้าถึงพื้นที่ส่วนต่างๆของเรือนจะได้ ตามภาพที่ 7

ภาพที่ 7: รูปแบบการเข้าถึงพื้นที่ในเรือนพื้นถิ่นไทลื้อพื้นที่ที่หนึ่ง: เมืองหลวง สิบสองพันนา

(4) วิถีชีวิตกับองค์ประกอบพื้นที่ใช้สอย

จากการเก็บข้อมูลภาคสนามเรือนแล้วนำแบบสเกตทางสถาปัตยกรรมและภาพถ่ายมาวิเคราะห์แล้ว พบว่าพื้นที่ใช้สอยในเรือนพื้นถิ่นโดยส่วนมากจะมีจะแบ่งพื้นที่ใช้สอยหลักได้แก่ ใต้ถุนเรือน (ตะลาง) บันได (ขึ้นไต่) ขาน ร่ม (ค่อม) ขาน (จาน) ห้องโถง (หน้าป่อง) ห้องครัวรวมไปถึงพื้นที่ปลูกและกินอาหาร (ครัวไฟและแอ้มกิน) ห้องนอน (ห้องนอน, ในสุม) ห้องน้ำ (สุมถ่าย) นอกจากนี้เนื่องจากแต่ละหมู่บ้านยังมีรูปแบบวิถีชีวิตที่แตกต่างกันไป ดังนั้นในบางหมู่บ้านพบว่าพื้นที่ใช้สอยเพิ่มเติม เช่น ยุ้งฉาง (เล้าข้าว) เตาปั้นดินเผา เป็นต้น

ภาพที่ 8: พื้นที่ใช้สอยบนเรือนประเภทเรือนสามหลังร่วมพื้น

การวิเคราะห์การปรับเปลี่ยนพื้นที่ใช้สอยให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตปัจจุบัน ผู้วิจัยได้คัดเลือกเรือนเพื่อเป็นตัวแทนของเรือนมาแสดงในลักษณะของภาพประกอบที่มีวิถีชีวิต ให้มีรูปทรงทางกายภาพที่พบมากที่สุด วัสดุที่ใช้ต้องมีความแตกต่าง เป็นเรือนที่ประยุกต์การวางผังเพื่อเอื้อต่อสภาพภูมิประเทศและความสะดวกของผู้ใช้ ตามภาพที่ 8

เรือนสามหลังร่วมพื้น พื้นที่ใช้สอยหลักได้แก่ ใต้ถุนเรือน (ตะล่ง) บันได (ขึ้นใต้) ขานร่วม (ค่อม) ขาน (จาน) ห้องโถง (หน้าป่อง) ห้องครัวรวมไปถึงพื้นที่ปรุงและกินอาหาร (ครัวไฟและแสมกั้น) ห้องนอน (ห้องนอน, ในสุม) ห้องน้ำ (สุมถ่าย) เช่นเดียวกัน แต่ทุกพื้นที่ใช้สอยมีขนาดกว้างขวางมากยิ่งขึ้น ในห้องโถง (หน้าป่อง) เป็นที่ตั้งของเฟอร์นิเจอร์มากมาย ทั้งชุดรับแขก โทรทัศน์ เครื่องเล่นซีดี

ตู้เสื้อผ้า โต๊ะคอมพิวเตอร์ ฯลฯ หน้าต่างได้เปลี่ยนให้มีบานใหญ่ขึ้น พื้นที่โถงจึงสว่างมากขึ้นเช่นกัน พื้นที่ครัวมีทั้งเตาไฟแบบโบราณและแบบใหม่ นอกชานเป็นที่ซักล้าง ปลุกต้นหอมเช่นกันและมีห้องน้ำติดกับชาน อาจจะมีพื้นที่เพิ่มเติมซึ่งเปลี่ยนไปตามอาชีพของสมาชิกในเรือน เช่น ห้องเก็บของ ร้านค้า ร้านอาหาร เป็นต้น

(5) พัฒนาการของเรือน

เมื่อพิจารณาจากรูปทรงและองค์ประกอบทางกายภาพซึ่งแสดงพื้นที่ใช้สอย รวมไปถึงโครงสร้างวัสดุที่ใช้ ทั้งหมดนี้เป็นข้อมูลที่ได้จากการสำรวจภาคสนาม เมื่อนำมาวิเคราะห์กับบทสัมภาษณ์และข้อมูลทางประวัติศาสตร์ สังคม เศรษฐกิจ พบว่าพัฒนาการที่เกิดขึ้น ตามภาพที่ 9

จากการสัมภาษณ์ถึงสาเหตุของความเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่พัฒนาการของเรือนพื้นถิ่นไทลื้อพบว่าเกิดจาก 2 ปัจจัยหลัก คือ 1) ปัจจัยภายใน อันเนื่องมาจากความต้องการพื้นที่ใช้สอยเพิ่มเติมของสมาชิกในเรือนและค่านิยมในการปรับปรุงเรือน 2) ปัจจัยภายนอก อันเนื่องมาจากการปกครอง สังคมวัฒนธรรม การเข้ามาของสวัสดิการรัฐ การเข้ามาของวัสดุใหม่ที่หลากหลาย การเข้ามาของเศรษฐกิจโดยเฉพาะเกษตรกรรมแผนใหม่ที่ส่งผลต่อการประกอบอาชีพและการเก็บออมเงินตราทำให้มีทรัพยากรและโอกาสในการปรับปรุง ขยาย ต่อเติมมากขึ้น

5.2.2 พื้นที่ที่สอง : บ้านหลวงเหนือ บ้านหลวงใต้เชียงใหม่

(1) รูปทรงทางกายภาพ

จากการวิเคราะห์รูปทรงของเรือนรวม 15 หลัง โดยการจัดเรียงในรูป Isometric พบว่าเรือนพื้นถิ่นจะประกอบด้วยเรือนหลวงซึ่งเป็นเรือนหลัก (สี่เหลี่ยม) เรือนรองและเรือนครัว โดยตัวเรือนหลักจะวางทิศทางในแนวแกนทิศเหนือ-ใต้ เรือนรองมีทั้งลักษณะเป็นเรือนแฝดและเรือนรองที่วางตั้งฉากกับเรือนหลัก ส่วนเรือนครัวมีลักษณะต่อเติมจากด้านหลังเรือน เรือนที่ทำการเก็บข้อมูลมีการเจาะช่องเปิดรอบเรือน จากภาพจะเห็นสัดส่วนความชันของหลังคาอันเนื่องมาจากวัสดุเมุงที่แตกต่างกัน นอกจากนี้ยังมีรูปแบบการจัดวางองค์ประกอบที่หลากหลายมากขึ้นด้วย ตามภาพที่ 10

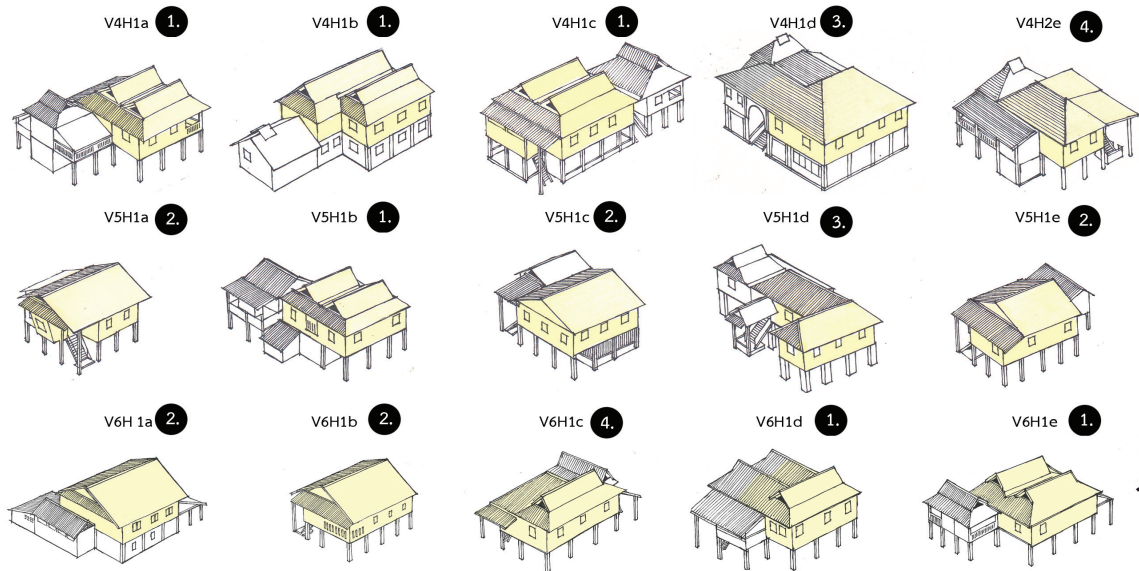
เมื่อพิจารณารูปทรงของเรือนจากรูปทรงหลังคา เนื่องจากการแบ่งประเภทที่สังเกตได้ง่ายจะสามารถแบ่งเรือนออกเป็น 4 ประเภทได้แก่

1. เรือนสองหลังหน้าเรือนเสมอกัน (เรือนสองหลังหน้าเปียง) เป็นเรือนยกพื้นสูงที่มีจั่วหลังคาสองจั่วชนกัน จั่วด้านหน้าเรือนมีระยะพอดีกัน (เปียงกัน พื้นที่ภายในแบ่งออกเป็นสองฝั่ง เหนือพื้นที่เชื่อมต่อตรงกลางมีรางริน มีฝาดผนังตีปิดตามแนวนอน มีหน้าต่างรอบเรือน มีบันได 2 แห่ง ตามภาพที่ 10 (หมายเลข 1)
2. เรือนหลังเดียวหลังคาลาดชันต่ำ เป็นเรือนยกพื้นสูงหลังคาจั่วเดี่ยวคลุมพื้นที่ทั้งเรือน โดยหลังคาค่อนข้างมีความลาดชันต่ำ เรือนลักษณะนี้เป็นเรือนที่นิยมกันมากในช่วงปี พ.ศ.2501- 2520 ที่ดินฝาดผนังตีเป็นแนวนอน มีหน้าต่างรอบเรือน มีบันได 2 แห่ง มีเสาเหล่งหมารับชายคาคลุมบันไดหน้าเรือน ตามภาพที่ 10 (หมายเลข 2)

- (หมายเลข 4)

ภาพที่ 9: พัฒนาการของเรือนพื้นถิ่นไทลื้อพื้นที่ที่หนึ่ง : เมืองหลวง สิบสองพันนา

ภาพที่ 10: รูปทรงของเรือนพื้นถิ่นไทลื้อพื้นที่สอง: บ้านหลวงเหนือ บ้านหลวงใต้ จังหวัดเชียงใหม่

รูปแบบของเรือนพื้นถิ่นไทลื้อบ้านหลวงเหนือ บ้านหลวงใต้ เชียงใหม่ ที่มีอยู่ในปัจจุบัน เป็นเรือนพื้นที่ที่กลายสภาพไปจากเรือนไทลื้อตามแบบในวรรณกรรมหรือแม้กระทั่งเรือนไทลื้อในเมืองหลวงสิบสองพันนาอย่างมาก โดยถ้าจะสังเกตจากรูปลักษณะภายนอก แทบจะไม่สามารถระบุได้ว่าเป็นเรือนไทลื้อ เนื่องจากได้ผสมกลมกลืนกับเรือนในวัฒนธรรมหลัก อีกทั้งเรือนก็มีการปรับปรุงสร้างใหม่ในช่วงระหว่างปีพ.ศ.2501-2520 เป็นจำนวนมาก ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มีความหลากหลายของวัสดุและการก่อสร้างเรือนแบบใหม่ แต่สิ่งหนึ่งที่ยังคงเป็นลักษณะร่วมของเรือนพื้นถิ่นในแถบนั้นนั่นคือ เป็นหลังคาทรงจั่ว ยกพื้นสูง

(2) โครงสร้างและวัสดุ

การวิเคราะห์โครงสร้างและวัสดุของเรือนพื้นถิ่นในพื้นที่วิจัยได้แบ่งการวิเคราะห์เป็น 3 ส่วนด้วยกัน โดยแบ่งเป็น วัสดุเสา (เสาไม้ไผ่ เสาไม้จริง เสาปูน/เสาคอนกรีต) วัสดุผนังเรือน (ผนังไม้ไผ่ ผนังไม้จริง ผนังปูน) วัสดุมุงหลังคา (หญ้าคา/ใบตองตึง ไม้แป้นเกล็ด กระเบื้องว่าวและกระเบื้องลอน) ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ในลักษณะตาราง จำนวน 15 เรือน ได้ข้อมูลดังตาราง 2

จากข้อมูลในตาราง 2 พบว่า 1) วัสดุเสา มีจำนวนเสาปูนมากที่สุด รองลงมาเป็น เสาไม้จริงและเสาไม้ไผ่ตามลำดับ 2) วัสดุผนัง มีจำนวนผนังไม้มากที่สุด รองลงมาเป็นผนังปูนและผนังไม้ไผ่ 3) วัสดุมุงเป็นกระเบื้องว่าวมากที่สุด รองลงมาเป็นกระเบื้องลอน ไม้แป้นเกล็ด หญ้าคา/ใบตองตึง เนื่องจากพื้นที่วิจัยไม่พบวัสดุเสาไม้ไผ่ วัสดุผนังไม้ไผ่ วัสดุมุงด้วยหญ้าคา/ใบตองตึงและไม้แป้นเกล็ด จึงสันนิษฐานว่าไม่ใช้วัสดุดังกล่าวในการปลูกเรือนอีกต่อไป เมื่อเปรียบเทียบกับเรือนที่สิบสองพันนา พบว่าวัสดุเสาที่ใช้มีความคลึงกับเรือนในสิบสองพันนาเช่น เสาไม้ ส่วนเสาคอนกรีต มีเฉพาะในพื้นที่เชียงใหม่ ส่วนวัสดุผนังนั้น เรือนพื้นถิ่นไทลื้อในเชียงใหม่ส่วนมากเป็นผนังไม้เกือบทุกเรือน วัสดุมุงหลังคามีความแตกต่างเช่นกัน

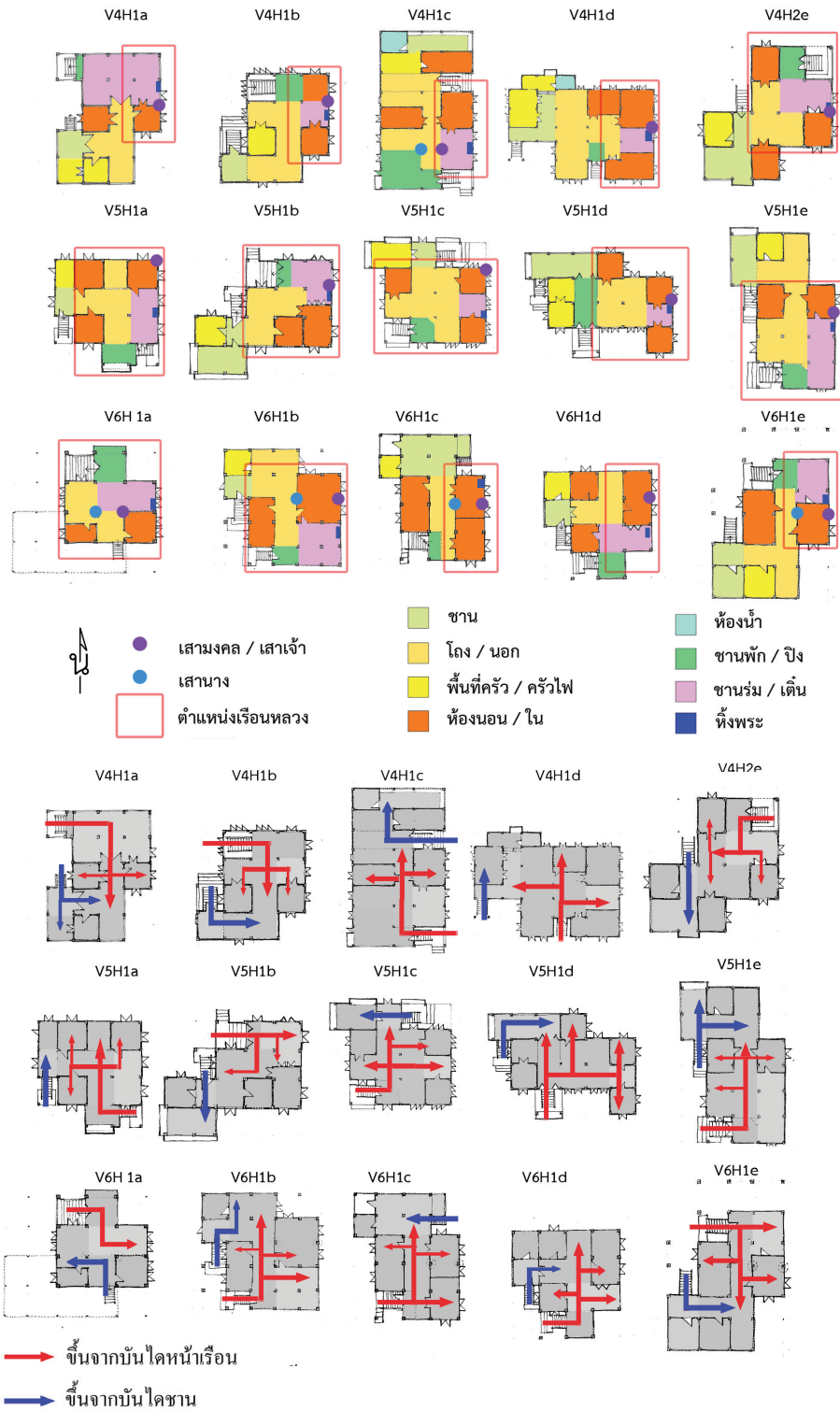
รหัสเรือน	วัสดุเสา			วัสดุผนัง			วัสดุมุงหลังคา			
	เสาไม้ไผ่	เสาไม้จริง	เสาปูน	ผนังไม้ไผ่	ผนังไม้	ผนังปูน	หญ้าคา, ดองตึง	แป้นเกล็ด	กระเบื้องว่าว	กระเบื้องลอน
V4H1a	-	●	-	-	●	-	-	-	●	-
V4H1b	-	-	●	-	●	-	-	-	-	●
V4H1c	-	-	●	-	●	-	-	-	●	-
V4H1d	-	-	●	-	●	-	-	-	●	-
V4H1e	-	●	-	-	●	-	-	-	●	-
V5H1a	-	-	●	-	●	-	-	-	-	●
V5H1b	-	-	●	-	●	-	-	-	-	●
V5H1c	-	-	●	-	●	-	-	-	-	●
V5H1d	-	-	●	-	●	-	-	-	●	-
V5H1e	-	-	●	-	●	-	-	-	●	-
V6H1a	-	-	●	-	●	-	-	-	-	●
V6H1b	-	-	●	-	●	-	-	-	-	●
V6H1c	-	-	●	-	●	-	-	-	●	-
V6H1d	-	-	●	-	●	-	-	-	●	-
V6H1e	-	-	●	-	●	-	-	-	-	●
รวม (หลัง)	0	2	13	0	15	0	0	0	8	7

ตารางที่ 2: จำแนกวัสดุในเรือนที่ทำการเก็บข้อมูลวิจัย

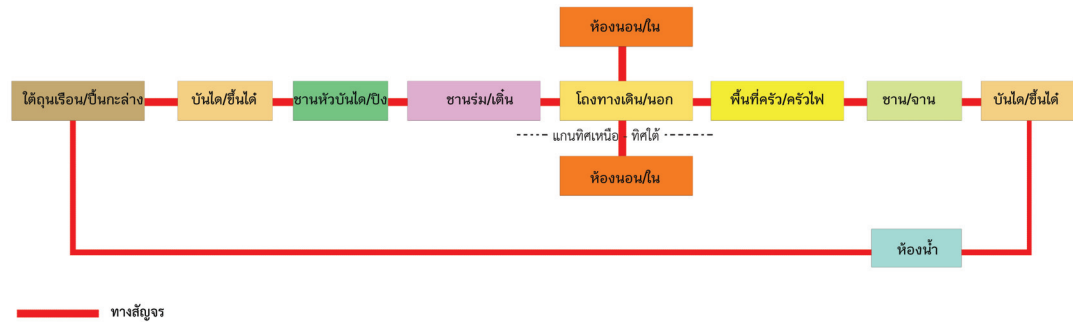
(3) ผังและลำดับการเข้าถึง

เมื่อนำผังเรือนมาจัดเรียงกัน ตามภาพที่ 11 โดยมีการกำหนดสีของพื้นที่ต่างๆในเรือน พบว่าเรือนพื้นถิ่นไทลื้อ เชียงใหม่ประกอบด้วยพื้นที่หลากหลายมากกว่าเรือนในสิบสองปันนาและค่อนข้างกระจายการใช้งาน โดยพื้นที่ประกอบด้วย ชาน ชานพัก (ปีง) ชานร่ม (เต็น) โถง (นอก) พื้นที่ครัว (ครัวไฟ) ห้องนอน (ใน) เรือนจำนวนมากยังไม่นิยมสร้างห้องน้ำไว้บนเรือน ดังนั้นจะพบห้องน้ำเฉพาะส่วนที่ได้เพิ่มเติมใหม่ในภายหลัง จากภาพจะเห็นได้ว่าส่วนของโถงเป็นพื้นที่เชื่อมต่อกับส่วนอื่นๆบนเรือน นอกจากนั้นห้องนอนหลักและชานร่มจะอยู่ด้านเดียวกันเสมอ เนื่องจากชานร่ม (เต็น) ใช้เป็นที่ตั้งหิ้งพระ ซึ่งจำเป็นต้องอยู่ในทิศมงคลซึ่งคือทิศตะวันออก มีการกำหนดเสามงคลในเรือนทุกหลังพบว่าส่วนมากจะสามารถระบุเสาเจ้าได้ทุกเรือน โดยเสาเจ้าจะอยู่กลางเรือนหรือใกล้กับห้องนอนของเจ้าของเรือน ส่วนเสานาง (เสานางพญา) ปัจจุบันพบในบางหลังเท่านั้น

จากการวิเคราะห์การเข้าถึงพื้นที่ในเรือน ตามภาพที่ 11 พบว่ามีลักษณะการเข้าถึงได้ 2 ทาง คือจากบันไดหน้าเรือนและจากบันไดชานหลังเรือน กรณีขึ้นจากบันไดหน้าเรือนโดยจะไปแยกสู่พื้นที่ใช้งานบริเวณชานร่ม (เต็น) หรือโถง (นอก) ไปสู่ส่วนอื่นๆ ถ้าขึ้นจากบันไดชาน จะเป็นส่วนชานและครัวก่อนที่จะแยกไปยังพื้นที่อื่นๆที่โถง (นอก) เช่นกัน จากการเก็บข้อมูลพบว่าคนในพื้นที่นิยมใช้บันไดชานเป็นเส้นทางสัญจรหลักมากกว่า ส่วนบันไดหน้าเรือนจะใช้ก็ต่อเมื่อเปิดรับแขกหรือมีงานกิจกรรมในเรือน การมีบันไดขึ้น 2 ทาง เพื่อความสะดวกในการเดินผ่านไปยังชาน เช่น กรณีที่ต้องหาบน้ำเพื่อใช้บนเรือนโดยไม่ต้องเดินผ่านกลางตัวเรือน บันไดหน้าเรือนจะติดกับชานร่มเสมอ ซึ่งเหมือนกับเรือนในสิบสองปันนา โดยเมื่อนำเอาข้อมูลมาจัดเรียงจะแสดงการเข้าถึงพื้นที่ ตามภาพที่ 12

ภาพที่ 11: ผังพื้นที่ในเรือนพื้นที่ถ้ำที่สี่: บ้านหลวงเหนือ บ้านหลวงใต้ จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 12: รูปแบบการเข้าถึงในเรือนพื้นถิ่นไทลื้อพื้นที่ที่สอง : บ้านลงเหนือ บ้านลงใต้ จังหวัดเชียงใหม่

(4) วิถีชีวิตกับองค์ประกอบพื้นที่ใช้สอย

การเก็บข้อมูลภาคสนามเรือน เมื่อนำเอาข้อมูลมาวิเคราะห์พบว่าพื้นที่ใช้สอยหลักในเรือนได้แก่ ตู้โดยสาร (ชั้นกะหล่ำ) บ้านโค (ขึ้นโค) ขานหัวบันได (ปีง) ขานร่ม (เต็น) ห้องโถง (นอก) พื้นที่ครัว (ครัวไฟ) ห้องนอน (ใน) ห้องน้ำและขาน นอกจากองค์ประกอบต่างๆที่พบในเรือนแล้ว ยังมียุ่งฉาง (หลองข้าว) อยู่ใกล้เรือนหลายหลัง พื้นที่ต่างๆได้มีการผสมกลมกลืนไปกับวัฒนธรรมหลัก เนื่องจากการปลูกเรือนในระยะหลังได้นำเอาลักษณะเรือนแบบไทวนเข้ามาผสมผสาน เช่น การลดระดับพื้นเรือนบริเวณหัวขานร่ม (เต็น) จนเกิดพื้นที่ใหม่ที่มีลักษณะเป็นขานพักที่เรียกว่า “ปีง” หรือการปรับเปลี่ยนห้องนอนโดยการแยกห้องให้เหมาะสมกับสภาพชีวิตที่ต้องการความเป็นส่วนตัวมากยิ่งขึ้น การเพิ่มพื้นที่สำหรับหิ้งพระ ซึ่งไม่ปรากฏในวัฒนธรรมไทลื้อสิบสองพันนา การย้ายส่วนครัวจากในตัวเรือนไปไว้ด้านหลังเรือน เป็นอีกหนึ่งภูมิปัญญาของเรือนไทวนเช่นกัน ซึ่งทำให้เกิดขานและบันไดหลังเรือน ส่งผลให้ลักษณะเรือนไทลื้อในพื้นที่ที่สองนี้จึงมีบันได 2 แห่งด้วยกัน ผู้วิจัยได้คัดเลือกเรือนที่มีลักษณะเป็นตัวแทนของเรือนตามภาพที่ 13

จากภาพที่ 13 เป็นเรือนสองหลังหน้าเท่า (เอนสองหลังหน้าเปียง) พื้นที่ใช้สอยหลักได้แก่ ตู้โดยสาร (ชั้นกะหล่ำ) บ้านโค (ขึ้นโค) ขานหัวบันได (ปีง) ขานร่ม (เต็น) ห้องโถง (นอก) พื้นที่ครัว (ครัวไฟ) ห้องนอน (ใน) ไม่มีห้องน้ำบนเรือน พื้นที่ขานร่ม (เต็น) จะเป็นพื้นที่ที่อากาศถ่ายเทได้สะดวก จึงเป็นที่นั่งทำงานและที่นักพักผ่อน รับแขกของชาวไทลื้อตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และมีหิ้งพระอยู่ทางทิศตะวันออก พื้นที่แต่ละส่วนมีโถง (นอก) ทำหน้าที่ในการแจกจ่ายไปยังพื้นที่ต่างๆ ห้องนอนสองฝั่งที่ปิดไว้เป็นส่วนตัว เรือนครัวปรับปรุงเป็นที่เก็บกักทุนวัสดุปรุงอาหาร ขณะที่การประกอบอาหารย้ายมาใช้พื้นที่ขานเพื่อระบายควัน

ไม่ตีฟ้าเพดานแต่ตีไม้เป็นตาราง เรียกว่า “โคน”
สำหรับเก็บของและคนโท

หิ้งพระเรือนไทลื้อจะอยู่ทางทิศตะวันออกเสมอ
ประกอบเป็นกลอง เขียนลายสวยงาม

หลังคามุงด้วยกระเบื้องว่าว โครงสร้างหลังคาเรือน
เรียกว่า “เรือนสองหลังหน้าเปียง”

ห้องเก็บข้าวสารและตู้เก็บอาหาร
แต่เดิมเป็นครัวไฟ ที่มีกระบะไฟ
ปัจจุบันย้ายพื้นที่ทำอาหารไว้ที่ซาน

เสาไม้ฝังลงดิน

“ปิง” หรือซานหัวบันได เป็นพื้นที่ต่างระดับ
ในเรือนไถลือซึ่งเป็นเอกลักษณ์แตกต่างจากเรือนไทยวน

- ขาน / จาน
- โถง / นอก
- พื้นที่ครัว / ครัวไฟ, เอินไฟ, คอกไฟ
- ห้องนอน / ใน
- ห้องน้ำ
- ขานหัวบันได / ปิง
- ขานร่ม / เดี้น
- หิ้งพระ / หิ้งปลา

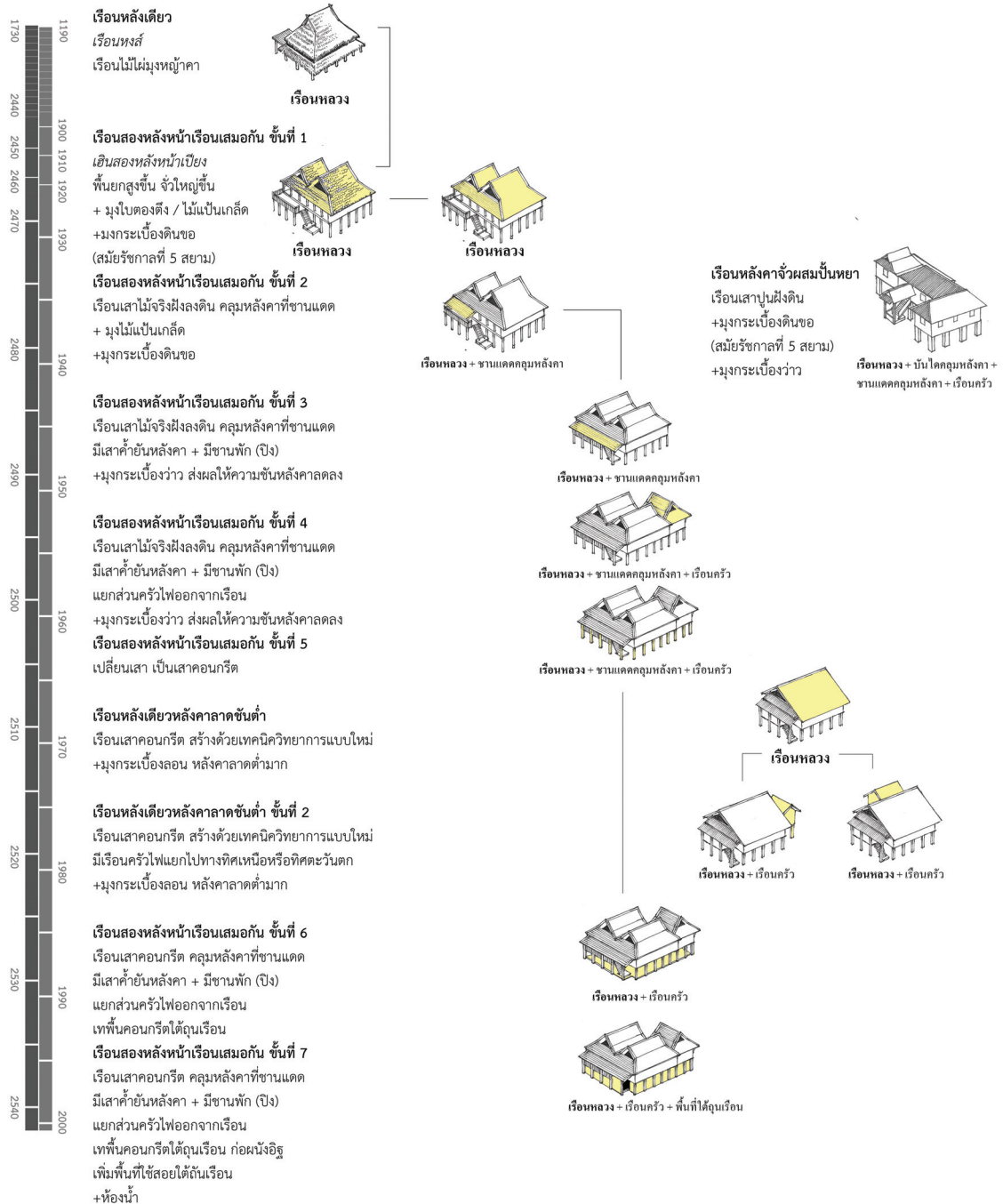
ประเภทเรือน : เรือนสองหลัง / เอินสองหลังหน้าเปียง

ภาพที่ 13: พื้นที่ใช้สอยบนเรือนประเภทเรือนสองหลังหน้าเท่า

(5) พัฒนาการของเรือนในพื้นที่ที่สอง : บ้านลวงเหนือ บ้านลวงใต้เชิงใหม่

พัฒนาการของเรือนในพื้นที่ที่สอง มีลักษณะที่ได้รับการผสมผสานจากวัฒนธรรมหลักในด้านของรูปทรงทางกายภาพ โดยสันนิษฐานว่าเริ่มแรกนั้นมีลักษณะตั้งต้นเดียวกันกับเรือนพื้นถิ่นไทลื้อในสิบสองพันนา แต่ตั้งแต่ช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา เริ่มแรกได้มีการปรับปรุงให้เหมาะสมไปกับสภาพภูมิอากาศและวัสดุที่หาได้ในพื้นที่ เช่น การเพิ่มความสูงของใต้ถุนเรือน หรือการเพิ่มขนาดของช่องลมบริเวณหน้าจั่ว ส่วนพัฒนาการที่ปรากฏระยะเวลต่อมาเป็นการเปลี่ยนแปลงรูปทรงตามวัสดุในการประกอบเรือนและการขยายต่อเติมเรือน ตามภาพที่ 14

ภาพที่ 14: พัฒนาการเรือนพื้นถิ่นไทลื้อพื้นที่สอง : บ้านลวงเหนือ บ้านลวงใต้ จังหวัดเชียงใหม่

จากการศึกษา สัมภาษณ์และการเก็บข้อมูลพบว่า ชาวไทลื้อได้รับเอาวัฒนธรรมไทยวนมาผสมผสานกับรูปแบบดั้งเดิมด้วยความสมัครใจ จนกระทั่งมาถึงช่วงที่เกิดการรวมศูนย์การปกครอง ความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยีการก่อสร้าง วัสดุ ได้เข้ามามีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบเรือน ส่งผลให้ชาวไทลื้อมีตัวเลือกที่หลากหลายมากยิ่งขึ้น ดังนั้นปัจจัยที่ส่งผลต่อการพัฒนาการของเรือนจึงเกิดจาก 2 ปัจจัยเช่นเดียวกันคือ 1) ปัจจัยภายใน อันเนื่องมาจากความต้องการพื้นที่ใช้สอยที่เหมาะสมกับสถานะการอยู่อาศัยและค่านิยมของผู้อยู่ 2) ปัจจัยภายนอก อันได้แก่การเปลี่ยนแปลงในสิ่งแวดล้อมสภาพภูมิอากาศที่เปลี่ยนไป การเลือกใช้วัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้างที่หลากหลาย การเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจซึ่งส่งผลต่อค่านิยมของคนในพื้นที่ รวมไปถึงการผสมผสานเพื่อให้เกิดกลมกลืนไปกับวัฒนธรรมกระแสหลักด้วย

6. การเปรียบเทียบภูมิปัญญาในเรือนพื้นถิ่นไทลื้อ

การเปรียบเทียบภูมิปัญญาในสองพื้นที่วิจัย คือ เมืองหลวง สิบสองพันนา กับบ้านหลวงเหนือ บ้านหลวงใต้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ สามารถสรุปได้ตามตาราง 3 ดังนี้

เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลแล้วสามารถที่จะเห็นความเกี่ยวเนื่องของภูมิปัญญาในเรือนพื้นถิ่นไทลื้อที่เหมือนกันในสองพื้นที่ คือ 1) การตั้งถิ่นฐาน มีที่ตั้งใกล้แหล่งน้ำ ปลูกเรือนเป็นกลุ่มใกล้เสาใจ มีการกำหนดหัวบ้าน – หางบ้านชัดเจน และ มีการจัดวางเรือนตามแนวเหนือ-ใต้ 2) รูปทรงทางกายภาพ มีสภาพเป็นเรือนยกพื้นสูง หลังคาชั้น หลังคาคลุมบันได 3) ใช้ไม้เป็นวัสดุโครงสร้างหลักของเรือน 4) ผังและการเข้าถึง มีเงื่อนไขที่ในการแจกพื้นที่ใช้สอยต่างๆในเรือน ให้ความสำคัญกับลำดับการเข้าถึงพื้นที่มากกว่าตามคติเรือนแบบดั้งเดิมโดยเฉพาะพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ ในขณะที่สามารถปรับปรุง ยืดหยุ่นพื้นที่ใช้สอยภายในได้ตามความเหมาะสม ระดับพื้นที่ของพื้นที่ใช้สอยหลักภายในเสมอกัน แต่แบ่งพื้นที่ด้วยวัสดุปูพื้นเรือน มีบันไดติดชันร่มเสมอและไม่รวมห้องขับถ่ายไว้ในตัวเรือน 5) วิถีชีวิตกับพื้นที่ใช้สอย มีพื้นที่ใช้งานหลักที่มีการใช้สอยใกล้เคียงกัน มีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ตามการประกอบอาชีพ

7. การเปรียบเทียบพลวัตและปัจจัยของภูมิปัญญาเรือนพื้นถิ่นไทลื้อ

พลวัตทางภูมิปัญญาในเรือนพื้นถิ่นไทลื้อทั้งสองพื้นที่วิจัยพบว่าการเปลี่ยนแปลงหลักดังนี้ 1) มีการขยายขยาย ต่อเติมเรือนตามพื้นที่ใช้สอย ตามความต้องการที่มากขึ้น 2) มีการปรับแต่งรูปทรงให้เข้ากับสภาพภูมิประเทศและสภาพภูมิอากาศ 3) มีการดัดแปลงรูปทรงตามความก้าวหน้าของเทคโนโลยีการก่อสร้างและตามวัสดุ 4) มีการเพิ่มองค์ประกอบใหม่อันเกิดจากระบบเศรษฐกิจ ความทันสมัยและเทคโนโลยีโดยสอดคล้องไปกับวิถีชีวิตเดิม 5) มีการปรับพื้นที่เรือนให้เหมาะสมกับความเชื่อที่ได้ผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรมในพื้นที่

พลวัตที่เกิดขึ้นในสองพื้นที่ล้วนแต่เจริญมาในลักษณะคู่ขนานตามช่วงเวลา โดยทั้งสองพื้นที่ต่างได้รับอิทธิพลจากกระแสวัฒนธรรมหลักที่แตกต่างกันออกไปซึ่งเป็นไป คือทั้งสองพื้นที่ต่างมีภูมิปัญญาไทลื้อดั้งเดิมเป็นตัวตั้งต้น โดยภูมิปัญญาที่ในสิบสองพันนาล้วนได้อิทธิพลจากจีน ส่วนของในเชียงใหม่ได้ผสมเข้ากับภูมิปัญญาไทยวนในพื้นที่ใหม่พลวัตภายใต้อิทธิพลจากล้านนาและสยาม ส่งผลให้เกิดพลวัตของภูมิปัญญาในเรือนพื้นถิ่น โดยสรุปปัจจัยได้ดังนี้

แบบแผนภูมิปัญญา	พื้นที่หนึ่ง : เมืองหลวง สิบสองพันนา	พื้นที่สอง : บ้านหลวงเหนือ บ้านหลวงใต้ เชียงใหม่
1. การตั้งถิ่นฐาน	- ชาวไทลื้อตั้งถิ่นฐานใกล้แม่น้ำ บ้านเรือนตั้งตามแนวเชิงเขา โดยทิ้งระยะห่างระหว่างบ้าน และพื้นที่ราบสำหรับการเพาะปลูก	- ชาวไทลื้อตั้งถิ่นฐานใกล้แม่น้ำ โดยทิ้งระยะห่างระหว่างบ้านและพื้นที่ราบสำหรับการเพาะปลูก ในหมู่บ้านอาจมีแม่น้ำสายเล็กๆไหลผ่าน
1.1 ลักษณะหมู่บ้าน	- อยู่รวมกันเป็นชุมชน ตั้งเป็นกลุ่มเรือนใกล้ศาสนสถาน มีเส้าบ้านอยู่กลางหมู่บ้าน	- อยู่รวมกันเป็นชุมชน ตั้งเป็นกลุ่มเรือนใกล้ศาสนสถาน มีเส้าบ้านอยู่กลางหมู่บ้าน ในบางบ้านมีหอเทวดาและหอผีปู่ย่า
1.2 การกำหนดหัวบ้าน-หางบ้าน	- กำหนดตามทิศทางการไหลของแม่น้ำ	- กำหนดตามทิศเหนือ – ใต้
1.3 ทิศทางการวางเรือน	- ส่วนมากวางเรือนตามแนวทิศเหนือ – ใต้ บางเรือนหันไปตามสัณฐานของพื้นที่	- ส่วนมากวางเรือนตามแนวทิศเหนือ – ใต้ บางเรือนหันไปตามสัณฐานของพื้นที่
2. รูปทรงทางกายภาพ	- เป็นเรือนยกพื้นสูง หลังคาทรงจั่วลาดชัน อาจมีการสร้างหลังคาชั้นที่สองรอบเรือน มีช่องเปิดน้อย พื้นที่ในเรือนระดับเดียวกัน แบ่งพื้นที่ด้วยวัสดุ ยกเว้นชานจะลดระดับลงต่ำกว่าระดับพื้นปกติ	- เป็นเรือนยกพื้นสูง หลังคามีทั้งจั่วลาดชันและจั่วลาดต่ำ มีการเจาะช่องเปิดรอบเรือน พื้นที่ในเรือนระดับเดียวกันแบ่งพื้นที่ด้วยวัสดุ ยกเว้นชานและชานพักจะลดระดับลงต่ำกว่าระดับพื้นปกติ
3. โครงสร้างและวัสดุ	- เรือนที่วัสดุเป็นเสาอิฐ ผนังไม้จริง หลังคามุงกระเบื้องดินขอพบมากที่สุด รองลงมาเป็นเรือนเสาไม้จริง ผนังไม้จริง และเรือนเสาอิฐ ผนังอิฐ ตามลำดับ	- เรือนปัจจุบันที่ยังคงเหลืออยู่ส่วนใหญ่เป็นเสาปูน/เสาคอนกรีต ผนังเป็นไม้และมีกระเบื้องจั่วว่าเป็นวัสดุ มุงหลังคา รองลงมาเป็นเรือนเสาไม้ฝังลงดิน และเรือนที่มีวัสดุเป็นกระเบื้องลอน
4. ผังและการเข้าถึง	- ผังพื้นประกอบด้วย ชาน ชานร่ม(ค่อม) โถง (หน้าป่อง) พื้นที่ครัว(แอ่งกิน) ห้องนอน(ใน) ส่วนห้องน้ำจะวางติดกับชาน -ชานและพื้นที่ครัวจะอยู่ฝั่งเดียวกันและชานร่มกับห้องนอนจะอยู่อีกฝั่งเสมอ โดยสามารถสลับพลิกแปลงไปตามการตั้งเรือน แต่ลำดับการเข้าถึงเป็นไปตามแบบแผนที่มีรูปแบบชัดเจน - ชื่น – ลงเรือน โดยใช้บันไดด้านเดียวและบันไดจะเชื่อมกับชานร่ม - ระบุเสามงคุดและเสานางได้ชัดเจน - ระดับพื้นที่ใช้สอยบนเรือนเสมอกัน	- ผังพื้นประกอบด้วย ชาน ชานพัก (ปัง) ชานร่ม (เดิน) โถง(นอก) พื้นที่ครัว(ครัวไฟ) ห้องนอน(ใน) พบห้องน้ำบนเรือนน้อยมาก - การวางผังมีโถงเป็นจุดเชื่อมต่อพื้นที่ต่างๆในเรือน ชานพักและชานร่มจะอยู่หน้าเรือนเสมอ พื้นที่ครัวและชานจะอยู่ท้ายเรือน มีหิ้งพระอยู่บริเวณชานร่มซึ่งจะอยู่ใกล้กับห้องนอนผู้อาวุโส/เจ้าเรือนและอยู่ทางทิศตะวันออกเสมอ - ชื่น – ลงเรือนโดยใช้บันไดได้ทั้ง 2 ด้าน บันไดหน้าเรือนจะเชื่อมกับชานพักและชานร่ม บันไดหลังเรือนเชื่อมกับชาน - ระบุเสามงคุดได้ชัดเจน แต่เสานางพบเฉพาะบางเรือน - พื้นที่ใช้สอยบนเรือนส่วนใหญ่ค่อนข้างเสมอกัน มีการลดระดับบริเวณ ชานพัก (ปัง)
5. วิธีชีวิตกับพื้นที่ใช้สอย	- แบ่งพื้นที่ใช้สอยหลัก ได้แก่ ใต้ถุนเรือน บันได ชาน ชานร่ม โถง พื้นที่ครัว ห้องน้ำและห้องนอน นอกนั้นสามารถปรับเปลี่ยนตามการประกอบอาชีพของแต่ละครัวเรือน	- แบ่งพื้นที่ใช้สอยหลัก ได้แก่ ใต้ถุนเรือน บันได ชาน ชานพัก ชานร่ม โถง พื้นที่ครัว ห้องน้ำและห้องนอน นอกนั้นสามารถปรับเปลี่ยนตามการประกอบอาชีพของแต่ละครัวเรือน

ตารางที่ 3 : การเปรียบเทียบภูมิปัญญาในเรือนพื้นถิ่นไทลื้อ

(1) **ปัจจัยจากกระแสวัฒนธรรมหลัก** เป็นปัจจัยใหญ่ที่ทำให้เกิดการพลวัตอย่างช้าๆหรืออย่างรวดเร็ว พบว่าจากการศึกษาด้านประวัติศาสตร์ ชีวิตความเป็นอยู่ของชาวไทลื้อในสิบสองพันนาอยู่ภายใต้แรงกดดันจากจีน จึงเป็นส่วนหนึ่งให้ตลอดระยะเวลาหลายปี สำนักทางวัฒนธรรมที่ต้องการรักษาอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนของชาติพันธุ์จึงอยู่ในลักษณะขัดขึ้น วัฒนธรรมจีนจึงแทรกเข้ามาได้ยาก ซึ่งทำให้รูปแบบบ้านเรือนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรมยังคงเหลือมาจนถึงปัจจุบัน แต่กระนั้นทุกวันนี้วัฒนธรรมจีนได้แทรกซึมเข้ามาผ่านปัจจัยอื่นๆ ทั้งการให้การศึกษาแก่คนไทลื้อผ่านครูอาจารย์ที่เป็นคนจีน ทั้งการปกครองหรือแม้กระทั่งการอพยพเข้ามาของคนจีนในกลุ่มชาวไทลื้อ และโดยเฉพาะปัจจัยความเจริญทางเศรษฐกิจที่สร้างรายได้แก่ชุมชน ทำให้เกิดการยอมรับปรับเปลี่ยนทัศนคติของชาวไทลื้อจากความขัดแย้งไปสู่ความสมัครใจ มีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างก้าวกระโดด ในอีกด้านหนึ่งที่เชียงใหม่ เป็นลักษณะการโยกย้ายแบบเทร็ดด้วยส่วนหนึ่ง จากการอพยพเพื่อชีวิตใหม่อีกส่วนหนึ่ง จึงเป็นลักษณะของการพึ่งพิงบ้านที่เมืองน้องและยินยอมพร้อมใจ ถึงแม้ว่าจะโดนเกณฑ์ไพร่พลมาแต่ภาษา วัฒนธรรมก็มีความใกล้เคียงกัน การปรับตัวเพื่อให้เข้ากับวัฒนธรรมจึงกลายกลืนไป

(2) **ปัจจัยด้านสภาพภูมิประเทศ** จากแต่เดิมตั้งถิ่นฐานในที่ราบระหว่างหุบเขามาสู่ที่แอ่งที่ราบที่ใหญ่ขึ้น สันฐานทางธรณีสัณฐานมีผลต่อการปกเสารือน จากแต่เดิมนิยมปกเสาดั้งบนหิน เปลี่ยนมาเป็นปกเสาดินเป็นต้น นอกจากนี้สภาพภูมิประเทศยังมีผลต่อวัสดุก่อสร้างที่มาจากธรรมชาติ ต้องมีการเลือกสรร ปรับแต่งไม้ที่จะใช้ประกอบสร้างเรือนและมุงหลังคา เช่นหันมาใช้ใบตองตึงซึ่งเป็นวัสดุที่หาได้ง่ายและทนทาน เป็นต้น

(3) **ปัจจัยทางสภาพภูมิอากาศ** มีผลต่อการปรับเปลี่ยนอย่างมากเพราะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดภาวะสบายแก่ผู้อยู่อาศัย ตั้งแต่ปรับสัดส่วนของเรือนให้ยกพื้นสูงขึ้น พื้นที่หน้าจั่วใหญ่ขึ้นและเอาส่วน “ปะ” หรือหลังคาครอบเรือนออก เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพอากาศร้อนชื้นในเชียงใหม่ ไปจนถึงการเปิดพื้นที่เหนือเรือนในโล่งมากขึ้น จากแต่เดิมที่เป็นพื้นที่ปิดล้อมค่อนข้างสูง

(4) **ปัจจัยทางเศรษฐกิจ** ก่อให้เกิดการสร้างรายได้ จากสังคมเกษตรกรรมอย่างพอมีพอกินนำไปสู่สังคมที่ใช้เงินตราเป็นตัวชี้วัดความเจริญ ทำให้ชาวบ้านต้องเก็บสะสมรายได้เพื่อยุทธฐานะของตนเองให้ทัดเทียมกับผู้คนในวัฒนธรรมหลักหรือในสังคมไทลื้อด้วยกันเอง มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงขยับขยายเรือนให้เหมาะสมเพียงพอที่จะรองรับผลผลิตทางการเกษตร การเปลี่ยนแปลงรูปแบบการทำมาหากินนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงอาชีพ เป็นต้น

(5) **ปัจจัยด้านความเจริญก้าวหน้าทางเทคโนโลยีและสาธารณสุข** ทั้งความก้าวหน้าในระดับเมือง ที่มีการตัดถนนมาสู่หมู่บ้าน ทำให้การเข้าถึงเทคโนโลยีต่างๆมีมากขึ้น ความก้าวหน้าดังกล่าวได้แก่ เทคโนโลยีการก่อสร้าง เทคโนโลยีทางวัสดุอุปกรณ์ มีตัวเลือกที่หลากหลายที่ช่วยให้ชาวไทลื้อหยิบเอาสิ่งที่มีมาซึ่งความสะดวกได้ดีกว่า ซึ่งบางครั้งการรับเอาเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาจะนำไปสู่พัฒนาการรูปแบบเรือนอย่างฉับพลัน การพัฒนาระบบไฟฟ้า ระบบน้ำประปา การสาธารณสุขล้วนแล้วแต่เป็นการเกิดขึ้นของพื้นที่ใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็นห้องน้ำ ห้องเก็บของ ห้องใต้ถุนเรือน เป็นต้น

(6) ปัจจัยจากค่านิยมของคนในท้องถิ่น จากการตื่นรู้เพื่อยกฐานะของตนเองให้ไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ลูกหลานไทลื้อได้รับการศึกษาจากรัฐมากยิ่งขึ้นจึงได้รับเอาค่านิยมหรือความทันสมัยมาจากวัฒนธรรมใหม่ ไม่ว่าจะเป็นการสร้างเรือนตามแบบสมัยนิยมหรือการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเรือนให้ทันสมัยมากขึ้น เช่นการปรับผังเรือน การจัดวางเครื่องเรือนยุคใหม่ ความต้องการความเป็นส่วนตัวที่มากขึ้นจนนำไปสู่การแยกห้องนอนของสมาชิกในเรือน ความนิยมสร้างเรือนที่เห็นว่าดีตามแบบกันนั้น ทำให้เกิดเรือนใหม่ที่มีลักษณะซ้ำกันภายในหมู่บ้าน อนึ่ง ช่างผู้สร้างเรือนก็เป็นคนกำหนดรูปแบบที่เป็นที่นิยมในแต่ละหมู่บ้านด้วย

กล่าวโดยสรุป ในระยะเวลาหลายร้อยปีที่ผ่านมาจากการศึกษาวรรณกรรม จะพบว่าเรือนไทลื้อในสิบสองพันนามีการเปลี่ยนแปลงอย่างช้าๆ อันเนื่องมาจากความเป็นรัฐจารีต ที่ยังคงต้องยึดหลักแบบแผนต่างๆ จนกระทั่งเมื่อรัฐจารีตได้สลายตัวลง การเข้ามาของอิทธิพลจีนที่ช่วยปลุกสำนึกทางชาติพันธุ์ทำให้สถานะของเรือนพื้นถิ่นไทลื้อยังคงหลงเหลือลักษณะดั้งเดิมมาจนถึงปัจจุบัน แต่มีบางส่วนที่ได้ออมรับเอาแนวคิดของวัฒนธรรมหลักที่เปลี่ยนวิถีชีวิตดั้งเดิมของชาวไทลื้อในสิบสองพันนา ซึ่งส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างซุดรากถอนโคนในช่วงสิบปีที่ผ่านมา เช่นเดียวกับสถานะของเรือนพื้นถิ่นไทลื้อในเชียงใหม่ที่แต่เดิมก็ยังคงรักษาแบบแผนเรือนพื้นถิ่นไทลื้อไว้ได้อยู่บ้าง แต่ได้ปรับเปลี่ยน กลายรูปตามเรือนแบบไทยวนเพื่อความเหมาะสมและจากปัจจัยต่างๆ ที่ส่งผลดังที่ได้กล่าวมาในข้างต้น

อย่างไรก็ดีพลวัตการเปลี่ยนแปลงทั้งหลายที่พบในเรือนพื้นถิ่นไทลื้อทั้งสองพื้นที่พบว่า มีลักษณะการเปลี่ยนแต่เพียง “เปลือก” ของอาคาร ไม่ว่าจะเป็นเปลี่ยนเพื่อให้กลมกลืนไปกับวัฒนธรรมหลักหรือเพื่อความสบายคงทนถาวรของเรือนที่มากขึ้น โดยเฉพาะเรือนพื้นถิ่นไทลื้อในเชียงใหม่ ที่ได้เปลี่ยนรูปลักษณะรูปทรงภายนอกไปหมดแล้ว ซึ่งไม่อาจสามารถพิจารณาได้จากภายนอกแต่ต้องใช้การศึกษาเจาะลึกถึงวิถีชีวิต เพราะวิถีชีวิตเป็นสิ่งที่ยังคงเก็บรักษาไว้ รวมไปถึงภาษาที่ใช้เรียกขานองค์ประกอบต่างๆบนเรือนก็ดี หรือจารีต คติความเชื่อที่ดี ซึ่งเป็นสำนึกทางชาติพันธุ์และเป็นสิ่งที่บ่งบอกว่าแก่นของความเป็นไทลื้อจะยังคงอยู่หรือไม่

บรรณานุกรม

- Jiranakon, Yanyong and Sethakul, Ratanaporn. (2001). **Pawatsat Sipsongpanna**. (In Thai). [History of Xishuangbanna]. Bangkok: Wititat.
- Liangwen, Zhu. (1994). **Chon chat tai : Sathapattayakam lae Ka-nop tamniam paphenee Tai nai Sipsongpanna**. (In Thai). [The Dai : or the Tai and their architecture & customs in South China]. Bangkok: O.S.Printing House.
- Na Thalang, Akawit. (2003). **Phum punya thong thin kab kan chat kan kwam ru**. (In Thai). [Local Wisdom and knowledge management]. Bangkok: Amarin Printing.
- Oranratmanee, Rawiwan. (2013). **Rup baep baan ruean khong kum chat ti pun nai Usakane**. (In Thai). [Houses of Ethnic Groups in Southeast Asia]. Chiangmai: Chiangmai University Press.

- Oranratmanee, Rawiwan.(2015). **Thinthan baan ruean Tai Yai nai rat Shan kwam chueam yong tang sathapattayakam khong kum chatipan Tai.** (In Thai). [Settlement, village and house of Tai Yai in Shan State: Relationship in architecture of Tai ethnic group]. Bangkok: National Research Council of Thailand.
- Paul Oliver. (1997). **Encyclopedia of vernacular architecture of the world.** Cambridge, Cambridge University Press
- Sethakul, Ratanaporn and Others. (1984). **Kan sam ruat tang chattipan kong chon pao tai nai phuen ti lum mae nam Ping jangwat Chiangmai.** (In Thai). [Ethnographic survey of Tai in The Ping River valley lowlands]. Chiangmai: Payap University.
- Social Research Institute Chiangmai University. (2008). **Tai Lue At ta luk Chat ti pan Tai.** (In Thai). [Tai Lue: Identity of Tai ethnic]. Chiangmai: Chiangmai University.
- Srisawat, Bunchuai. (2014). **Thai Sipsongpanna 2.** (In Thai). [The Tai Sipsongpanna 2]. Bangkok: Siam Paritat.
- Sookkree, Inthanon. (2016). **Phonlawat khong phum panya nai ruean phuen thin Tai Lu rawang thin kam noet nai Mueang Luang, Sipsongpanna lae Baan Luang Nua Baan Luang Tai Amphoe Doi Saket Jangwat Chiangmai.** (In Thai). [Dynamic of wisdom in Tai Lue vernacular houses between origin areas in Mueng Luang, Xishuangbanna and Baan Luang Nua Baan Luang Tie, Doi Saket, Chiangmai]. Master of Architecture, Chiangmai University.
- Terateep, Narisorn. (2000). **Kwam Phian paeng kong sang kom Tai lue Tambon Luang Nua Amphoe Doi Saket Jangwat Chiangmai.** (In Thai). [Social change in Tai lu villages in Tambon Luang Nua, Doisaket District, Chiangmai, during 1917 -1997 : A Study of the Character and Social Networks of the Formal Leaders]. Master of Architecture, Chiangmai University.
- Wongwidkarn, Kawin and Others. (2005). **Kan piap thiap phum punya nai pattanakan khong Ban phuen thin Thai lue rawang phuen ti lueak san nai Amphoe Chiangkam Jangwat Phayao kap phuen ti lueak san nai kwaen Sipsongpanna Monton Yunan Satharanarat Pachachon Chin.** (In Thai). [Comparison of local wisdom in development of Tai-Lue vernacular house between selected area in Chiang Khum, Payao, Thailand and the selected area in xishuangbanna district, Yunnan, the people's republic of China]. Bangkok: The Thailand Research fund (TRF).